

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ KAPSAYICI EĞİTİM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

EXAMINING OF THE SOCIAL STUDIES CURRICULUM IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

Süleyman TEMUR¹

ÖZ: 21.yy'da yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak ortaya çıkan değişimler bireylerin eğitime nerede ve ne şekilde katılması gerektiği noktasında tartışmalara sebep olmuştur. Kapsayıcı eğitim ise bu tartışmalara açıklık getiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kapsayıcı eğitim, tüm bireylerin değerli ve biricik olduğu görüşünden yola çıkarak bütün öğrencilere ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda adil ve eşit bir eğitim sunulmasını öngörmektedir. Sosyal bilgiler dersi ise yapısı itibariyle sorumlu ve etkin vatandaşlar yetiştirme amacı taşıdığından kapsayıcı eğitime hizmet edecek en önemli derslerden birisidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesi" olarak belirlenmiştir. Çalışmada nitel veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda SBDÖP'nin kuramsal çerçevesinde (öğretim programının tanımı, perspektifi, yetkinlikleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, bireysel gelişim ve öğretim programı, özel amaçları) kapsayıcı eğitime ilişkin bulgulara rastlanmıştır. SBDÖP'de "Birey ve Toplum", "Kültür ve Miras", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" olmak üzere 4 öğrenme alanında kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular gözlemlenmiştir. Yine 12 farklı değer ve 9 farklı beceride kapsayıcı eğitime hitap eden sonuçlar görülmektedir. Ayrıca SBDÖP'de 4.sınıfta 6, 5.sınıfta 9, 6.sınıfta 7 ve 7. sınıfta 8 kazanımda kapsayıcı eğitime ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Tüm bu verilerden hareketle bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Kapsayıcı eğitim, sosyal bilgiler, öğretim programı

ABSTRACT: The developments in the 21st century and the resulting changes have led to debates on where and how individuals should participate in education. Inclusive education, on the other hand, emerges as a concept that clarifies these discussions. As a matter of fact, inclusive education envisages providing a fair and equal education to all students in line with their interests, needs and abilities, based on the view that all individuals are valuable and unique. Social studies course, on the other hand, is one of the most important courses that will serve inclusive education, as it aims to raise responsible and effective citizens. In this context, the aim of the study was determined as "Examination of the Social Studies Curriculum in the context of inclusive education". In the study, the document analysis technique, one of the qualitative data collection methods, was used. The collected data were analyzed by content analysis. As a result of the research, findings related to inclusive education were found in the theoretical framework of SSLC (definition, perspective, competencies, measurement and evaluation approach of the curriculum, individual development and curriculum, special objectives). In SSLC, findings regarding inclusive education were observed in 4 learning areas, namely "Individual and Society", "Culture and Heritage", "Active Citizenship" and "Global Connections". Again, there are results that address inclusive education in 12 different values and 9 different skills. In addition, in SSLC, findings regarding inclusive education were obtained in 6 acquisitions in the 4th grade, 9 in the 5th grade, 7 in the 6th grade and 8 acquisitions in the 7th grade. Based on all these data, some suggestions were made.

Keywords: Inclusive education, social studies, curriculum

Bu makaleye atf vermek için:

Temur, S. (2024). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının kapsayıcı eğitim bağlamında incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), 165-191.

Cite this article as:

Temur, S. (2024). Examining the social studies course curriculum in the context of inclusive education. *Trakya Journal of Education*, 14(1), 165-191.

¹ Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer HalisDemir Üniversitesi, Niğde/TÜRKİYE, e-mail: temursuleyman19@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5203-6553.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The right to education is one of the fundamental rights guaranteed by many legal regulations, both at the national and international level (Arı & Doğan, 2020; Erol-Sahilioğlu, 2020). Equality of opportunity in education is the most basic principle to be considered in the design of all educational processes, but many obstacles are encountered in the design of these processes. These obstacles may be due to physical and mental deficiencies as well as economic, social or political reasons (Akgül, 2019). In this context, it is a serious problem both in providing access to education and in the processes in educational institutions, who the education covers and which individuals it should cover. The focus of these discussions is "inclusive education" (Polat, 2020). As a matter of fact, inclusive education is defined as a process that covers all kinds of changes in education in line with ensuring that all students take part in education and social life, responding to the different needs of children, reducing discrimination and for this purpose (UNESCO, 2015).

Having good and effective qualities of the individuals in the society is an important criterion for the development of the society and its preparation for the future (Yalçın & Akhan, 2019). For this reason, it is important for individuals to know their rights and responsibilities and to use them in social life practices. Social studies course plays a key role in gaining these qualities to children. As a matter of fact, social studies is a course that enables individuals to socialize and prepares them for life in order to raise effective citizens (Ünal, 2021). Şimşek (2019) also stated that the social studies course is important in raising individuals in disadvantaged groups as effective and good citizens and in gaining democratic qualifications. In this context, there is a close connection between social studies course and inclusive education.

In the light of this information, the relationship between inclusive education, which is based on individual differences, and social studies course, which aims to raise effective citizens, has gained more importance with the global problems experienced today and the migrations that have arisen due to them. In this context, social studies course plays a key role in providing equal, fair and democratic education to all children, whether they are disadvantaged or not. In this respect, the social studies course curriculum has been examined in the context of inclusive education principles. Because the curriculum is a guiding guide on what to teach children. For this reason, it is thought that the study will guide teachers by creating awareness. Because the practitioners of the curriculum are teachers.

Method

In this study, which aims to evaluate the 2018 Social Studies Curriculum around the principles of inclusive education, a qualitative research model was used. Research data were collected by document analysis technique, one of the qualitative research methods. The data source of the research consists of the Social Studies Curriculum (4th, 5th, 6th and 7th grades) published by the Ministry of National Education and put into practice in 2018. In this context, the Social Studies Curriculum has been examined and the theoretical framework, units, achievements, teaching methods and techniques of the program and measurement-evaluation approaches have been critically analyzed in terms of inclusive education principles. In order to support the data and comments presented by the researcher and to show what is included in the content of inclusive education, excerpts from SSLC and social studies textbooks, which are used as data sources, are included. The data of the research were subjected to content analysis and evaluated.

Discussion and Conclusion

As a result of the research, many results have been reached regarding inclusive education both in the theoretical framework (structure, perspective, values and skills of the curriculum) and in learning areas and acquisitions in Social Studies Curriculum. This shows that there is a close relationship between social studies course and inclusive education. As a matter of fact, the social studies course stands out as the course that can be directed the most in subjects such as prejudice, racialization, controversial issues and other types of oppression (Nelson & Pang, 2014). In this context, the social studies course can be defined as a course that provides all students with knowledge and skills at the point of having an inclusive and versatile perspective (Öner, 2022). In addition, it is seen that social studies course is seen as a values education course and has many common values with inclusive education. As a matter of fact, the values such as freedom, tolerance, respect, justice and equality in inclusive education directly overlap with the values desired to be given in the social studies course (European Parliament, 2017). With this mission, the social studies course, which rejects discrimination especially at the point of social acceptance and helps to

approach cultural diversity with respect, plays a key role in the inclusive education approach (Bayram, 2019; Bayram & Öztürk, 2021). As a matter of fact, the social studies course focuses on cultural diversity and pluralism (Levstik & Tyson, 2008; Thornton, 2008).

Another result obtained as a result of the research is that the explanations directly related to inclusive education are included in the learning field of "Individual and Society", "Culture and Heritage", "Active Citizenship" and "Global Connections" in the curriculum. Especially in the field of "Individual and Society" learning, the importance of individual and cultural differences, respect for these differences, rights and freedoms, social unity and solidarity etc. The inclusion of topics directly points to inclusive education.

GİRİŞ

Eğitim hakkı gerek ulusal gerekse de uluslararası düzeyde birçok hukuksal düzenleme ile güvence altına alınan temel haklardan biridir (Arı & Doğan, 2020; Erol-Sahillioğlu, 2020). Eğitimde fırsat eşitliği ise tüm eğitim öğretim süreçlerinin tasarlanmasında dikkate alınması gereken en temel ilke olmakla beraber bu süreçlerin tasarlanmasında birçok engelle karşılaşmaktadır. Bu engeller, fiziksel ve zihinsel yetersizliklerden kaynaklı olabileceği gibi ekonomik sosyal veya politik sebeplerle de olabilir (Akgül, 2019). Bu bağlamda gerek eğitime erişim sağlanmasında gerekse de eğitim kurumlarındaki süreçlerde eğitimin kimleri kapsadığı ve hangi bireyleri kapsamaması gerektiği ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmaların odak noktası ise "kapsayıcı eğitim"dir (Polat, 2020).

Kapsayıcı eğitime yönelik yapılan tanımlar kültüre, bölgeye, topluma ve ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim hakkında herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanım yapmak güçtür (Özkan, Kırkgöz & Beşdere, 2021; Westwood, 2013; Gürgür, 2021). Bu bağlamda "Kapsayıcı Eğitimi", United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2015), bütün öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerinde ve toplumsal yaşamda yer almasını sağlamak, çocukların farklı ihtiyaçlarına cevap vermek, ayrımcılığı azaltmak ve bu amaç doğrultusunda eğitimdeki her türlü değişikliği kapsayan bir süreç olarak, Tuzcuoğlu-Bülbül & Sakız (2020), bireysel farklılıklar ilkesi doğrultusunda bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermek ve bu amaçla bireylere kaliteli eğitim sağlanması olarak, Ainscow (2020), farklı niteliklere sahip olan bireylerin değişen ve gelişen dünyada farklılaşan ihtiyaçlarını eğitim kurumlarında tüm öğrencilere hitap edecek şekilde karşılanması olarak, Koçyiğit & Şimşek (2019), bireylerin sahip olduğu din, dil, ırk, cinsiyet ve sınıfsal farklılıklara bakılmaksızın tüm öğrencilerin aynı platform çatısı altında eğitim alma süreci olarak, Gültekin-Talayhan & Sakız (2022), öğrencilerin fiziksel, zihinsel ve kültürel altyapılarını dikkate alarak ayrımcılığı minimize etme ve tüm öğrencilerin eğitime ve topluma kazandırılmasını öngören bir süreç olarak, Aktekin, Öztürk, Tepetaş-Cengiz, Köksal & İrez (2017), toplumsal, eğitimsel ve kültürel yaşamda diğer toplum üyeleri gibi eşit seviyede erişim sağlamada zorluk çeken bütün çocuklara bireysel gelişimlerini destekleyecek ve onları eğitime entegre edecek sürecin tamamı olarak, Shaw (1988), ötekini tanıma ve anlama girişimi olarak, Göl & Sakız (2020), bütün öğrencilere ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda adil ve eşit bir eğitim sunulmasını öngören bir model olarak, Özdaş (2019), öğrenme ve öğretme süreçlerinde öğrencilerin sahip olduğu bilgi, beceri ve yeteneklerin en üst seviyede kullanılması olarak, Gökden-Kaya (2021), eğitim öğretim süreçlerini farklılıkları dahil ederek ayrımcılığı en aza indirmek ve bireylerin sahip olduğu tüm niteliklerin değerli görülmesi olarak, Anderson & Devine (2018), dezavantajlı bireylere çeşitli imkanlar sağlayarak eğitim öğretim sürecine dahil edilmesinin yanı sıra yeteneklerini fark etmesi ve kullanması konusunda da alınacak önlemlerin tümü olarak, Inclusive Education Canada (2019), tüm öğrencilerin okul yaşamının her alanında yer alması, katkı sağlaması ve desteklenmesi olarak, Sakız (2022), nitelikli eğitim sağlanması adına okulların sahip olduğu hizmet kapasitesinin tüm öğrencileri kapsayacak ve sürece dahil edecek şekilde yapılandırılması olarak ve Hodkinson (2020), bütün öğrencilerin eğer'siz ve ama'sız eğitim kurumlarında bir araya gelmeleri üzerine inşa edilen bir yapı olarak tanımlanmıştır.

21. yüzyılda meydana gelen gelişmeler tüm dünyada eğitime olan bakış açısının değişmesine sebep olmuştur. Özellikle mükemmellik arayışı ve demokratik niteliklerle donatılmış birey yetiştirme gayesi, eğitimde fırsat eşitliğini bir kere daha gündeme getirmiş ve kapsayıcı eğitim önem kazanmıştır (Dreyer, 2017). Kapsayıcı eğitim, ilk olarak özel gereksinimli veya dezavantajlı bireylerin eğitim kurumları bünyesine dâhil edilmesi amacıyla ortaya çıksa da günümüzde başarı düzeyi, kültür, sosyoekonomik durum, yeterlilik, din dil ve etnik grup gibi farklı niteliklere sahip tüm bireylerin nitelikli eğitim verme amacı gütmektedir (Çelik, 2017; Demir-Başaran, 2019; Sakız, 2021). Koçyiğit & Şimşek (2019) de kapsayıcı eğitimin son zamanlarda meydana gelen uluslararası sorunlara bağlı olarak göçmenler, mülteci ve sığınmacılar da dâhil olmak üzere birçok konuyu içerdiğini belirtmiştir.

Kapsayıcı eğitimde, kültürel farklılıklara saygı ve duyarlılık, çocuk merkezli öğretim ve öğrenme sürecinin esnek bir şekilde tasarlanması gibi değişkenler ön plandadır (Şimşek, 2019). Şimşek vd. (2019) de kapsayıcı eğitimin en önemli işlevlerinden birinin akademik başarıyı artırması olduğunu ifade etmiştir. Nitekim kapsayıcı eğitim doğrultusunda inşa edilen öğrenme ve öğretme süreçlerinde bireysel farklılıklara hitap etme adına farklı yöntem teknik ve stratejiler kullanılacağından bu durumu kalıcı öğrenmeleri hizmet edeceği düşünülmektedir. Göl & Sakız (2020), herhangi bir nedenle akranlarından daha alt seviyede olan ve öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerden en üst seviyede verim alınması ve eğitime entegre edilmesini kapsayıcı eğitimin en nihai amaçlarından biri olduğunu belirtmiştir. Oral (2016) da dezavantajlı bireylere yönelik ön yargı ve kalıp yargıların, ayrımcılığın, yok sayılmanın ve olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılmasında kapsayıcı eğitimi kilit rol oynadığını ifade etmiştir.

Kapsayıcı eğitim tüm bileşenlerin ortak bir paydada maksimum verimlilik ilkesi doğrultusunda işe koşulması ile açıklanabilir. Nitekim sadece okulların fiziki altyapılarının iyileştirilmesi tek başına yeterli değildir. Öğretmen, veli, yöneticiler, müfredat vb. tüm değişkenlerin uyum içerisinde sürece dâhil edilmesi gerekmektedir (Ainscow, 2005). Sakız vd. (2015) de dezavantajlı bireyleri yüklenen misyonun çevresel faktörlerle şekillendirilmesi ve bireylerin içinde yer aldığı tüm platformlarda bir bütün içinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kapsayıcı eğitiminin en önemli değişkenlerinden birisi de öğretmenlerdir. Zira öğretmenleri farklı niteliklere sahip bireyleri tanınması ve onların ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda bir öğrenme öğretme süreci tasarlaması önem arz etmektedir (Dağlıoğlu, Doğan & Basit, 2017). Nitekim öğretmenlerin tutum ve davranışları çocukların sahip olduğu birçok gelişim alanını doğrudan etkilemektedir (Bochenek, 2008). Florian ve Black-Hawkins (2011), ise öğretmenlerin sınıftaki bireysel farklılıklara nasıl tepki verdiği kapsayıcı eğitim adına önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü kapsayıcı eğitim çocuklara karşı yöneltilebilecek her türlü ayrımcılığı reddeder (Tagiyeva, 2023).

Kapsayıcı eğitimin birçok alt boyutta olmasıyla beraber bunlardan en önemlisi çok kültürlü eğitimidir. Banks (2010), çok kültürlü eğitimi, bireylerin sahip olduğu herhangi bir farklılığına bakılmaksızın eğitimden eşit bir şekilde yararlandıkları eğitim türü olarak tanımlamıştır. Türkiye'de ise son yıllarda meydana gelen küresel sorunlara bağlı olarak birçok göçmen, sığınmacı ve mülteciye ev sahipliği yapması çok kültürlü eğitime ne denli ihtiyaç duyulduğunu gözler önüne sermektedir (Aydın-Güngör & Pehlivan, 2021). Bu bağlamda ülkemizde çok kültürlü toplumsal yapıda kapsayıcı eğitimi sağlamak adına bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar:

1) 2014'te "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91. maddesi uyarınca "geçici korumaya yönelik" yönetmelik yayınlanmıştır ve diğer ülkelerden ülkemize gelen sığınmacılar "geçici koruma" adı altında resmi bir boyut kazanmıştır.

2) 2015 yılında hazırlanan 2015-2019 stratejik plan raporunda Türkiye'de yer alan göçmenlerin eğitime erişimleri konusuna değinilmiş ve göçmenlerin eğitime entegrasyonu konusunda çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir.

3) MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne "Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı" kurularak kapsayıcı eğitim anlayışı doğrultusunda Suriyeli çocukların eğitim ihtiyaçlarını karşılanması hedeflenmiştir.

4) 2018 yılında MEB tarafından yayınlanan 2023 vizyon belgesinde kapsayıcı eğitimi değinilmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla başta öğretmen ve yöneticiler olmak üzere tüm paydaşların uyum içerisinde çalışması ve mesleki becerilerinin geliştirilmesi belirtilerek nitelikli bir kapsayıcı eğitim anlayışına vurgu yapılmıştır.

5) YÖK tarafından 2018 yılında öğretmenlik lisans programlarına "kapsayıcı eğitim" adıyla seçmeli bir ders eklenmiştir.

6) UNICEF tarafından 2017 yılında yayınlanan "Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar" başlıklı raporda MEB ve diğer paydaşlarla işbirliği içinde hareket edildiği vurgulanmıştır.

7) 2016 yılında MEB ve AB Türkiye Delegasyonu arasında "Türkiye'deki Mülteciler için mali yardım programı" anlaşması (FRIT) kapsamında "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi" (PICTES) projesi imzalanarak başlatılmıştır (Aydın-Güngör & Pehlivan, 2021; MEB, 2015; PICTES, 2017; Şimşir & Dilmaç, 2018; UNICEF, 2017; YÖK, 2018).

Toplumda yer alan bireylerin iyi ve etkin niteliklere sahip olması toplumun gelişiminde ve geleceğe doğru bir şekilde hazırlanmasında önemli bir kriterdir (Yalçın & Akhan, 2019). Bu nedenle bireylerin hak ve sorumluluklarını bilmesi ve bunları toplumsal yaşam pratiklerinde kullanması önem arz etmektedir. Bu nitelikleri çocuklara kazandırmak için sosyal bilgiler dersi kilit rol oynamaktadır. Nitekim sosyal bilgiler, etkin vatandaşlar yetiştirilmesini sağlamak amacıyla bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan ve onları yaşama hazırlayan bir derstir (Ünal, 2021). Şimşek (2019) de dezavantajlı gruplarda yer alan bireylerin etkin ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesinde ve demokratik nitelikler kazandırılmasında sosyal bilgiler dersinin önem arz ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi ile kapsayıcı eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü sosyal bilgiler dersi, temel değerleri içselleştirmiş, toplumsal ve politik yaşamda etkin, çevreye duyarlı ve saygılı bireyler yetiştirilmesini sağlar (Bayram, 2019). National Council for the Social Studies [NCSS] (1992) ise kültürel çeşitlilik gösteren dünyada demokratik bir toplum inşa edilmesinin sosyal bilgilerin nihai amaçlarından birisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca birçok disiplini bünyesinde barındıran sosyal bilgiler dersi, bireysel hak ve özgürlükler, farklılıklara saygı ve değer verme, gerçek yaşam örnekleri sunma gibi bütün toplumsal gruplara hitap eden bir işleve sahiptir (Koçoğlu & Egüz, 2019; Konak & Ay, 2019). Kapsayıcı eğitimde de kapsayıcı bir toplumsal yapı inşa etmek, ulusal ve uluslararası değerlerle bütünleşmiş bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu yönüyle sosyal bilgiler dersi ile kapsayıcı eğitimin bireyin toplumsal varoluşunu sağlamak gibi temelde birçok ortak amacı olduğu söylenebilir (Öner, 2022). Fırat (2021) da kapsayıcı eğitimin daha adil bir toplum ilkesi ile sosyal bilgiler dersinin iyi ve etkin vatandaş yetiştirme gayesinin aynı misyona hitap ettiğini belirtmiştir. Ellis (2007), ise sahip olduğu temel değer öğretileri ile sosyal bilgiler dersi ve kapsayıcı eğitim arasında koşulsuz kabul ilkesi bağlamında benzerlikler olduğunu belirtmiştir. Yıldırım (2020), sosyal bilgiler dersi tüm bireylerin biricik ve saygıya değer olduğunu ve kültürel çeşitliliklerin saygı ve değer temelinde karşılanması gerektiği konusunda önemli bir ders olduğunu ve bu nitelikleri ile sosyal bilgiler dersinin kapsayıcı eğitime cevap verdiğini belirtmiştir.

Bu bilgiler ışığında bireysel farklılıkları temel alan kapsayıcı eğitim ile etkin vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersi arasındaki ilişki günümüzde yaşanan küresel sorunlar ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan göçler ile daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda dezavantajlı olsun ya da olmasın tüm çocuklara değerlerle donatılmış, eşit, adil ve demokratik bir eğitim verilmesi noktasında sosyal bilgiler dersi kilit rol oynamaktadır. Bu bakımdan sosyal bilgiler dersi öğretim programı kapsayıcı eğitim ilkeleri bağlamında incelenmiştir. Zira öğretim programı çocuklara neyin kazandırılması noktasında yol gösterici bir klavuzdur. Bu nedenle çalışmanın farkındalık oluşturarak öğretmenlere yol göstereceği düşünülmektedir. Çünkü öğretim programının uygulayıcıları öğretmenlerdir.

Literatür incelendiğinde; Kapsayıcı eğitim ile ilgili öğretmen ve öğretmen adaylarının görüş, algı ve tutumlarının incelendiği (Akbulut & Akşin, 2021; Alhleel, 2021; Alkaya, 2023; Aydın, 2023; Amaç, 2021; Baka, 2023; Bayram, 2019; Bayram & Öztürk, 2021; Doğan & Telli, 2022; Erçiçek, 2023; Erol & Salihlioğlu, 2020; Güler, 2023; Ketenoğlu-Kayabaşı, 2022; Şimşek, 2019; Tuzcuoğlu & Uruk, 2023), kapsayıcı eğitimin tanımı, önemi, eğilimleri ve uygulamaları (Aydın-Güngör & Pehlivan, 2021; Çelik, 2017; Çelik, 2022; Doğan & Avcıoğlu, 2022; Göksoy, 2019; Sakız, 2022; Tagiyeva, 2023), ders kitaplarındaki kullanımı (Akcan & Türkmenoğlu, 2022; Arı & Doğan, 2022), sosyal bilgiler dersinde kullanımı (Fırat, 2021; Öner, 2022; Ünal, 2021; Yıldırım, 2020) çalışmalarının yer aldığı görülmüştür. Ayrıca, “psikolojik danışma ve sınıf öğretmeni adaylarının kapsayıcı eğitim günlükleri” (Eşici & Doğan, 2020), “kapsayıcı pedagoji: özel gereksinimli öğrencilerin psikopatolojik analizi” (Kızılaslan, Avşar-Tuncay & Umar, 2021) gibi spesifik çalışmaların yer aldığı gözlemlenmiştir. Öğretim programları bağlamında ise, “ortaöğretim programlarının (Koçyiğit & Şimşek, 2019), İlköğretim programlarının (Şimşek vd., 2019), Almanca öğretim programının (Bülbül & Sakız, 2020), Okul öncesi rehberlik programının (Göl & Sakız, 2020) ve “5. Sınıf İngilizce öğretim programının” (Gültekin-Talayhan & Sakız, 2022) kapsayıcı eğitim açısından incelendiği çalışmalara rastlanılmıştır. Ancak doğrudan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın (SBDÖP) incelendiği bir çalışma bulgusuna rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmanın problemi “2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın (SBDÖP) Kapsayıcı Eğitime ilişkin bulgular nelerdir?” şeklinde belirlenmiştir. Bu probleme ilişkin alt başlıklar şunlardır:

1.SBDÖP’de yer alan kuramsal çerçevede (öğretim programının tanımı, perspektifi, yetkinlikleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, bireysel gelişim ve öğretim programı, özel amaçları) kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular nelerdir?

2.SBDÖP’de yer alan değerlerde kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular nelerdir?

- 3.SBDÖP’de yer alan becerilerde kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular nelerdir?
4.SBDÖP’de yer alan öğrenme alanlarında kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular nelerdir?
4.SBDÖP’de yer alan 4. 5. 6. ve 7. sınıf kazanımlarında kapsayıcı eğitime ilişkin bulgular nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nı kapsayıcı eğitim ilkeleri etrafında değerlendirmesinin amaçlandığı bu çalışmada, nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel yöntemle desenlenmiş çalışmalarda incelemeye konu olan olay veya olgular hakkında gerçekçi, bütünleştirilmiş ve derinlemesine bir veriye ulaşma çabası söz konusudur (Morgan, 1996; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Şimşek ve Yıldırım, 2021, s.189). “Eğitim alanında ders kitapları, müfredat, öğrenci ve öğretmen el kitapları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler veri kaynağı olarak kullanılabilir” (Bogdan & Biklen, 1992; Goetz & LeCompte, 1984).

Araştırmanın veri kaynağını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlan 2018 yılında uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıf) oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelenmiş, programın kuramsal çerçevesi, üniteleri, kazanımları, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme-değerlendirme yaklaşımları kapsayıcı eğitim ilkeleri bakımından eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Araştırmacının ortaya koyduğu verileri ve yorumları desteklemek ve kapsayıcı eğitimin içeriğinde neler olduğunu göstermek amacıyla veri kaynağı olarak kullanılan SBDÖP’den ve sosyal bilgiler ders kitaplarından alıntılara yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan öğretim programının künyesi aşağıda verilmiştir:

- MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). MEB Yayınları.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizine tabi tutulmuş ve değerlendirilmiştir.

“İçerik analizinin temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması gerekir. Daha sonra ortaya çıkan kavramların mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir. Elde edilen kavramlar, araştırmacıyı temalara götürür. Bu temalarla olgular, daha iyi düzenlenebilir ve anlaşılır bir duruma getirilebilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227).

Bu çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kapsayıcı eğitim ilkeleri doğrultusunda incelendiği için içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada problem durumu doğrultusunda elde edilen veriler temaya uygun olarak düzenlenip yorumlanmıştır. Veri analizi esnasında 8 kazanımda kapsayıcı eğitim ile ilişkisinde tereddüt yaşanmıştır. Bu bağlamda sosyal bilgiler alanında ve nitel araştırma (doküman analizi) konusunda çalışmaları bulunan bir Doç. Dr.’den görüşler alınarak tereddüt edilen 8 kazanımdan 6’sı kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada SBDÖP’de yer alan kazanımların kapsayıcı eğitim bakımından ilişkisi sınıf bazında tablolaştırılarak verilmiştir. Yapılan ilişkilendirmeleri açık bir şekilde görebilmek için gerekli görülen yerlerde kazanımların öğretim programında belirtilen açıklamalarından da faydalanılmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan tablolarda mevcut olan kazanımlar kapsayıcı eğitim ilişkisi doğrultusunda incelenerek yorumlanmıştır.

Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği

“Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliliği sağlamanın en önemli aşaması; araştırmacının veri toplama, veri analizi ve yorumlanması süreçlerinde tutarlı olması, araştırmanın tüm aşamalarını ayrıntılı ve açık bir şekilde ifade etmesidir” (Yüksel, Mil ve Bilim, 2007). Bu çalışmada geçerliliğin ve güvenirliliğin sağlanması için; araştırmanın deseni, verilerin toplanması ve çözümlenmesi ve veri analizleri açıkça belirtilmiştir. Araştırmanın güvenirliliğini belirlemek amacıyla kaynak olarak kullanılan SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkili olan kazanımlar yazar ve sosyal bilgiler alanında uzman bir Doç. Dr. tarafından incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda görüş birliği ve görüş ayrılığı olan kazanım sayıları belirlenmiştir.

Daha sonra araştırmanın güvenilirliği için Miles ve Huberman'ın (1994), belirttikleri formül ($\Delta = C \div (C + \partial) \times 100$) formülü kullanılmıştır. Formülde, “ Δ : Güvenirlik katsayısını, C: Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını, ∂ : Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını ifade etmektedir.” “İçsel tutarlılığı veren kodlama denetimine göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az %80 olması” beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994, akt. Baltacı, 2017, s. 8.; Patton, 2002). Bu hesaplamada sonuç %92 bulunmuş ve araştırma güvenilirliği için yeterli düzeyde kabul edilmiştir.

Araştırmanın Etik İzinleri

Araştırma doküman inceleme çalışması olduğu için Etik Kurul İzni alınmasını gerektiren çalışmalar grubunda yer almamaktadır. Bu nedenle Etik Kurul İzni beyan edilmemiştir. Ayrıca çalışmada bilimsel araştırma etiği ilkelerine dikkat edilmiştir.

BULGULAR

2018 SBDÖP'nin kuramsal çerçevesi (öğretim programının tanımı, perspektifi, yetkinlikleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, bireysel gelişim ve öğretim programı, özel amaçları), değerler, beceriler, öğrenme alanları ve kazanımları kapsayıcı eğitim ilkeleri doğrultusunda incelenerek aşağıda sunulmuştur.

1) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Kuramsal Çerçevesi

SBDÖP'de yer alan “öğretim programları”, “öğretim programının perspektifi”, “yetkinlikler”, “ölçme ve değerlendirme yaklaşımı”, “bireysel gelişim” ve “programın özel amaçları” kapsayıcı eğitim bağlamında analiz edilerek aşağıda sunulmuştur.

A) Milli Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları

SBDÖP'de “MEB Öğretim Programları”

“Bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır” (MEB, 2018, s.3).

Bu tanımda geçen “bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları”, “iletişim becerileri”, “empati” ve topluma ve kültüre katkı sağlama” gibi ifadeler kapsayıcı eğitim ilkelerine hitap ettiği söylenebilir. Ayrıca öğretim programları “salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır” (MEB, 2018, s.3) şeklinde tanımlanmıştır. “Bireysel farklılıklar” ifadesi kapsayıcı eğitimin temel niteliklerinden birisi olarak göze çarpmaktadır.

B) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Perspektifi

2018 SBDÖP'de Öğretim Programının Perspektifi başlığı altında;

“Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir” (MEB, 2018, s.4) şeklinde ifade edilmiştir. Bu açıklamalarda ifade edilen değer ve yetkinlikler kapsayıcı eğitime hitap ettiği söylenebilir. Nitekim kapsayıcılığın ilkelerinden biri olan mülteci, sığınmacı ve azınlık niteliğine sahip olan bireylerin eğitim sistemine entegrasyonu değer ve yetkinliklerle daha kolay bir durum olacaktır. Zira göçmen statüsündeki bireylerin toplumsal değerleri içselleştirmesi ve günlük yaşam pratiklerinde bu değerleri etkin bir şekilde kullanması onlara kolaylık sağlayacaktır (Arı & Doğan, 2022). Bu durum kapsayıcılık bağlamında önem arz etmektedir. Ayrıca şu ifadeler yer verilmiştir: “Güncellik içinde öğrenme öğretme süreçleriyle kazandırmaya çalıştığımız bilgi, beceri ve davranışlar ise bizi biz yapan değerlerimizin ve yetkinliklerin günün şartları içinde görünürlük kazanma araç ve platformlarıdır bu sebeple de sürekli gözden geçirmelerle güncellenir, yenilenir” (MEB, 2018, s.4).

Yukarıdaki geçen “güncellik, günün şartları, gözden geçirme ve yenilenme” gibi ifadeler kapsayıcılığa işaret etmektedir. Nitekim gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler değer ve yetkinliklerin de revize edilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle son zamanlarda meydana gelen savaşlar nedeniyle birçok insan göç etmek zorunda kalmış ve farklı ülkelere sığınmışlardır (Bozkaya, 2021; Doğan & Avcıoğlu, 2022). Bu durum zaman içerisinde toplumsal ve kültürel alanlarda değişimleri beraberinde getirmiş ve sosyal kabul için öğretim programları yeniden düzenlenmiştir.

C) Yetkinlikler

SBDÖP’de yetkinlikler şeklinde ifade edilmiştir. “Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar” (MEB, 2018, s.4). Özellikle bahse konu olan yetkinliklerden “ana dilde iletişim”, “yabancı dilde iletişim” ve “sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” doğrudan kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilebilir. Çünkü eğitimde kapsayıcılık tüm bireylere adil, eşit ve bireysel farklılıklara hitap edecek şekilde düzenlenmesini ifade etmektedir (Gültekin-Talayhan & Sakız, 2022). Ayrıca kültürel çeşitliliğin zengin olduğu ülkemizde farklı kültürel niteliklere sahip olan bireylerin bir arada ve uyum içinde yaşaması için bu üç yetkinlik alanı önem arz etmektedir. Ana dilde iletişim yetkinliği farklı etnik gruplara ait olan bireylerin toplumsallaşmasını kolaylaştırıcı etkisi vardır. Aynı şekilde yabancı dilde iletişim yetkinliği ülkemize gelen göçmenlerle iletişim kurmada ve sosyalleşmede kilit rol oynamaktadır. Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise sosyal yaşamda var olabilmek adına gerekli bilgi, beceri, davranış ve tutum kazandırmada önemli bir ön koşuldur (Temur, 2022). Nitekim kültürel farklılıklara hitap etmek ve birlik beraberlik içerisinde toplumsal yaşam pratiklerine katılmak için bu yetkinlik alanı önem arz etmektedir.

SBDÖP’de “Ana Dilde İletişim” yetkinliği ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: “Kavram, düşünce, görüş, duygu ve olguları hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etme ve yorumlama, eğitim ve öğretim, iş yeri, ev ve eğlence gibi her türlü sosyal ve kültürel bağlamda uygun ve yaratıcı bir şekilde dilsel etkileşimde bulunmaktır” (MEB, 2018, s.4).

“Sosyal ve kültürel bağlamda uygun ve yaratıcı dilsel etkileşim” ifadesinden de anlaşılacağı üzere etkili iletişim becerilerinin toplumsal kabul bağlamında önem arz ettiği görülmektedir. Kapsayıcılık bağlamında ana dilde iletişim yetkinliği farklı etnik gruplara ait olan bireylerin toplumsallaşmasını kolaylaştırıcı etkisi vardır. Ayrıca dezavantajlı bireylerin de eğitim sistemine entegre olmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Nitekim etkili iletişim sosyal yaşamda var olmayı sağlamakla beraber bireysel ihtiyaçların giderilmesi noktasında fayda sağlamaktadır (Atmaca, Toygur & Çamurcu, 2022).

SBDÖP’de “Yabancı Dilde İletişim” yetkinliği ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir: “Yabancı dillerde iletişim, aracılık etme ve kültürlerarası anlayış becerilerini de gerektirmektedir. Bireyin yeterlilik seviyesi, bireyin sosyal ve kültürel geçmişi, çevresi, ihtiyaçları ve ilgilerine bağlı olarak dinleme, konuşma, okuma ve yazma boyutları ile farklı diller arasında değişkenlik gösterecektir” (MEB, 2018, s.4) şeklinde ifade edilmiştir.

“Aracılık etme”, kültürlerarası anlayış” ve “farklı diller” ifadeleri doğrudan kapsayıcılığa vurgu yapmaktadır. Yabancı dilde iletişim yetkinliği ülkemize gelen farklı etnik gruba ait olan bireylerle iletişim kurmada ve sosyalleşmede kilit rol oynamaktadır. Aynı şekilde bu bireylerin eğitime dâhil edilmesi ve farklı kültürlere empatik bakış açısı geliştirmede önem arz etmektedir (Gültekin-Talayhan & Sakız, 2022).

“Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler: Bu yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır” (MEB, 2018, s.5).

“Kişisel”, “kişilerarası”, “kültürlerarası” gibi ifadeler ile kapsayıcılığın niteliklerinden birisi olan kültürel çeşitliliğe vurgu yapılırken “farklılaşan toplum” ve “çatışma çözme” gibi ifadeler de bu farklılıklardan dolayı toplumsal yaşamda meydana gelebilecek problemleri çözmeye kolaylık

sağlayacaktır. Ayrıca “Sosyal ve Vatandaşlıkla İlgili Yetkinlikler” sosyal yaşamda var olabilmek adına gerekli bilgi, beceri, davranış ve tutum kazandırmada önemli bir ön koşuldur (Pala, 2020). Nitekim kültürel farklılıklara hitap etmek ve birlik beraberlik içerisinde toplumsal yaşam pratiklerine katılmak için bu yetkinlik alanı önem arz etmektedir. Bu nitelikler kapsayıcı eğitime hizmet eden değişkenler olarak görülmektedir.

D) Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı

SBDÖP’de ölçme ve değerlendirme başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Hiçbir insan bir başkasının birebir aynısı değildir. Bu sebeple öğretim programlarının ve buna bağlı olarak ölçme ve değerlendirme sürecinin “herkese uygun”, “herkes için geçerli ve standart olması” insanın doğasına terstir. Bu sebeple ölçme ve değerlendirme sürecinde azami çeşitlilik ve esneklik anlayışıyla hareket edilmesi şarttır” (MEB, 2018, s.6).

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere ölçme ve değerlendirme yaklaşımının bireysel farklılıklara hitap edecek düzeyde çeşitli ölçme ve değerlendirme araçları kullanılarak esnek bir şekilde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kapsayıcı eğitimin en önemli niteliklerinden birisi olan bireysel farklılıklar ve bu farklılıklara hitap edilecek ölçme ve değerlendirme yaklaşımları önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır (Öner, 2022).

Ayrıca, “eğitimde çeşitlilik; birey, eğitim düzeyi, ders içeriği, sosyal ortam, okul imkânları vb. iç ve dış dinamiklerden ciddi şekilde etkilendiği için, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının etkililiğini sağlamada öncelik öğretim programlarından değil öğretmen ve eğitim uygulayıcılarından beklenir” (MEB, 2018, s.6) şeklinde belirtilmiştir. Burada bahse konu olan değişen şartlar ve sürecin çok yönlü ve çeşitlilik göstermesine bağlı olarak öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmede bu değişkenleri göz önünde bulundurması vurgulanmıştır. Nitekim öğretim programlarının başarıya ulaşması için öğretmenler bir ön koşul görevi görmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin kültürel çeşitlilik ve farklılıklara hitap edecek bir ölçme ve değerlendirme yaklaşımı tasarlaması gerek kapsayıcı eğitime doğrudan katkı sağlayacak gerekse de eğitimin kalitesini artıracaktır (Taneri, 2019).

Ayrıca programda ölçme ve değerlendirme ilkeleri adı altında kapsayıcı eğitime hitap eden şu ifadelere yer verilmiştir:

“3. madde: Eğitimde ölçme ve değerlendirme uygulamaları eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır ve eğitim süreci boyunca yapılır. Ölçme sonuçları tek başına değil izlenen süreçlerle birlikte bütünlük içinde ele alınır” (MEB, 2018, s.6).

“7. madde: Bireylerin ölçme ve değerlendirmeye konu olan ilgi, tutum, değer ve başarı gibi özellikleri zamanla değişebilir. Bu sebeple söz konusu özellikleri tek bir zamanda ölçmek yerine süreç içindeki değişimleri dikkate alan ölçümler kullanmak esastır” (MEB, 2018, s.6).

3. ve 7. Maddeden de anlaşılacağı üzere ölçme ve değerlendirme yaklaşımının süreç odaklı olması gerektiği belirtilmiştir. Zaman içerisinde öğrencilerin psikolojik, fiziksel ve sosyal gelişimlerine bağlı olarak bakış açıları, tutum ve davranışları değişeceğinden kısa zamanda tek bir ölçme aracı kullanmak yerine farklı zamanlarda ve sürece yayılmış bir şekilde ölçme ve değerlendirme yapılmasının kapsayıcı eğitime hizmet ettiği bilinmektedir (Florian & Beaton, 2018).

4. maddede ise farklı ölçme ve değerlendirme araçlarının kullanılması şu şekilde ifade edilmiştir: “Bireysel farklılıklar gerçeğinden dolayı bütün öğrencileri kapsayan, bütün öğrenciler için genel geçer, tek tip bir ölçme ve değerlendirme yönteminden söz etmek uygun değildir. Öğrencinin akademik gelişimi tek bir yöntemle veya teknikle ölçülüp değerlendirilmez” (MEB, 2018, s.6). Burada dikkate değer ifadelerden birisi bireysel farklılıklar diğeri ise farklı ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniğidir. Farklı öğrenme stillerine sahip bireylerin kendilerini tek bir ölçme ve değerlendirme yöntemi ile ifade etmelerinin beklenmesi yerine süreç odaklı ve bireysel farklılıklara hitap eden portfolio, akran-grup-öz değerlendirme veya performans değerlendirme, gibi alternatif değerlendirme yaklaşımları kullanılmalıdır. Zira tek yönlü bir bakış açısına sahip olan geleneksel sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımları yerine öğrencileri

bütün yönleriyle değerlendirme imkanı sağlayan süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının benimsenmesi öğrencileri sürece aktif olarak dahil etmede, anlamlı, derinlemesine ve kalıcı öğrenmeler sağlamada önemli etkilere sahiptir. Ayrıca süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımı öğrencilere gelişimlerini izleme imkanı sunar ve süreç içerisinde güçlü ve zayıf yönlerini görerek öz değerlendirme becerisinin artmasına hizmet eder. Bu durum ise kapsayıcı eğitime hizmet edecek değerlendirmenin sağlanmasında önem arz etmektedir (Bülbül & Sakız, 2020; Gültekin-Talayhan & Sakız, 2022; Sakız, 2022; Şimşek vd., 2019; Taneri, 2019).

E) Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları

“Gelişim, hayat boyu sürse de tek ve bir örnek yapıda değildir. Evreler hâlinde ilerler ve her evrede bireylerin gelişim özellikleri farklıdır. Evreler de başlangıç ve bitişleri açısından homojen değildir. Bu sebeple programlar olabildiğince bunu göz önünde bulunduran bir hassasiyetle yapılandırılmıştır” (MEB, 2018, s.6).

“Öğretim programları bireysel farklılıklara ilişkin hassasiyetler göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştır. Kalıtsal, çevresel ve kültürel faktörlerden kaynaklanan bireysel farklılıklar ilgi, ihtiyaç ve yönelme açısından da kendini belli eder. Öte yandan bu durum bireylerarası ve bireyin kendi içindeki farklılıkları da kapsar. Bireyler hem başkalarından farklılık gösterir hem de kendi içindeki özellikleri ile farklıdır. Örneğin bir bireyin soyut düşünme yeteneği güçlü iken aynı bireyin resim yeteneği zayıf olabilir” (MEB, 2018, s.7).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere gelişimin yaşam boyunca devam eden bir süreç olduğu ve bireylerin gelişim özelliklerinin birbirinden farklı olduğu belirtilmiştir. Nitekim gelişim tek bir alanla sınırlandırılmaz, psikolojik, fiziksel, toplumsal ve kültürel değişkenler gelişimi etkiler. Bireylerin sahip olduğu gelişim özellikleri de bu değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir (Tuzcuoğlu & Aydın, 2023). Bu nedenle eğitim-öğretim sürecinin de aynı doğrultuda farklı gelişim özelliklerine hitap edecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Belirtilen bu hususlar kapsayıcı eğitim ilkelerinden biri olan bireysel farklılıklar açısından önemli bir role sahiptir. Ayrıca dezavantajlı gruplar içerisinde değerlendirilen; sığınmacı, göçmen ve mülteciler içinde buldukları psikososyal durumları bakımından farklı gelişim özelliklerine sahiptir (Bozkaya, 2021; Uysal, 2022; Yıldırım, 2020). Bu grupların eğitime entegre edilmesi ve toplumsal yaşamda var olabilmelerini sağlamak adına kapsayıcı eğitim ilkeleri kapsamında eğitim öğretim sürecinin inşa edilmesi önem arz etmektedir (Aydın-Güngör & Pehlivan, 2021).

F) Özel Amaçları

1. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri”
3. “Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri”
13. “Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri”
14. “Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri”
15. “İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri”
16. “Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri”
17. “Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri” (MEB, 2018, s.8).

Yukarıda ifade edilen özel amaçlar değerlendirildiğinde toplumsal birlik, beraberlik ve dayanışma kavramlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca demokratik niteliklerin toplumsal sorunların çözümündeki önemine değinilmiştir. Yine ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen olaylar hakkında duyarlı bir birey olunması ifade edilmiştir. Bireylerin toplumsal yaşam pratiklerinde var olabilmek adına millî ve evrensel değerleri içselleştirmeleri ve yaşamına entegre ederek etkin bir vatandaş profile oluşturulması belirtilmiştir. Özellikle ülkemizde bulunan mülteci, sığınmacı ve göçmen gibi dezavantajlı grupların temel vatandaşlık bilgilerine sahip olmaları ülkemize uyum sağlamada kolaylık sağlayacaktır. Bu durum bahse konu olan dezavantajlı grupların toplumsal yaşamda aktif bir şekilde yer almasının önünü

açacaktır. Dahası, göçmen öğrencilerin toplumun bir üyesi haline gelmeleri ve buldukları ülkenin sosyal, kültürel ve politik yaşamına katılma becerisi geliştirmeleri için bu bir ön koşuldur (Doğan & Avcıoğlu, 2022, Uysal, 2022). Bu süreç göçmen öğrencilerin yeni yaşamlarındaki değişim ve gelişimi de ifade etmektedir. Kapsayıcı eğitimin en nihai hedeflerinden birisinin demokratik ilkelerle donatılmış, ülkesine ve dünyaya karşı duyarlı, katılımın önemini bilen, toplumsal değerleri içselleştirmiş bireyler inşa etmek olduğu söylenebilir (Fırat, 2021). Bu nedenle yukarıda ifade edilen açıklamalar kapsayıcılık bağlamında çok büyük öneme sahiptir. Zira tüm etnik grupların koşulsuz kabulünü ve toplumsal birlik ve beraberliği sağlamak adına vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilen bireyler yetiştirilmelidir (Uysal, 2022). Bu da ancak kapsayıcı eğitim ilkeleri doğrultusunda inşa edilen bir eğitim-öğretim süreciyle sağlanabilir. Sosyal bilgiler ise bunu sağlayan en önemli derstir. Zira sosyal bilgiler dersinin farklı inanç ve kültürlerle, ihtiyaçlara, sorumluluklara, hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine karşı duyarlılık gösterme gibi sosyal katılıma ilişkin amaçları vardır (Michaelis, 1985).

2) Kapsayıcı Eğitim ile İlişkilendirilen Beceriler

SBDÖP’de yer alan 27 beceriden 9’u kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilerek şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. SBDÖP’de yer alan ve kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen beceriler

Şekil 1 incelendiğinde gerek okulda gerekse de toplumsal yaşamda birlik ve beraberlik içerisinde etkin bir şekilde yer alabilmek adına yer alan beceriler olduğu görülmektedir. Özellikle farklı etnik grupların ve dezavantajlı bireylerin toplumsal kabulü için ön koşul niteliğine sahip olan “ön yargı ve kalıp yargıları fark etme”, “empati”, “iletişim” ve “sosyal katılım” becerisi doğrudan kapsayıcı eğitim bağlamında değerlendirilebilir. Ayrıca toplumsal yaşamda meydana gelebilecek güncel gelişmelerin takip edilmesi ve değerlendirilmesinde “değişim ve sürekliliği algılama” ve “eleştirel düşünme”; olası çatışmaların çözülmesinde ise “problem çözme” becerisi kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilebilir. 2018 yılında revize edilen öğretim programlarının odak noktası temel becerilere sahip bireyler yetiştirmesi olarak göze çarpmaktadır (Tonga & Erdoğan, 2022). Sosyal bilgiler dersi ise; disiplinlerarası bir yaklaşıma sahip olması ve bireyin toplumsallaşmasına dayalı olması sebebiyle ilköğretim seviyesinde yukarıda bahsedilen becerilerin kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Ablak, 2017; Şeren, Tut, Aydın-Çolak & Kıroğlu, 2021). Ayrıca Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (ISTE) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da becerilerin öğrencilere kazandırılması noktasında beklentiler artmıştır (Ananiadou ve Claro, 2009; ISTE, 2019). Dahası, 21. becerileri olarak nitelendirilen eleştirel düşünme, problem çözme, iş birliği ve iletişim gibi beceriler değişen şartlara ve çok kültürlü toplumsal yaşama uyum sağlamak için önemli bir göstergedir (Shields & Chugh, 2018; Gültekin-Talayhan & Sakız, 2022). Kapsayıcı eğitim kapsamında bu becerilerle donatılmış bireyler yetiştirmek ise sosyal bilgiler dersi ile sağlanabilir. Nitekim sosyal bilgiler dersinin birincil amacı, gençlerin, birbirine bağımlı bir dünyada kültürel açıdan çeşitlilik gösteren demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararı için bilgiye dayalı ve gerekçeli kararlar vermelerine dayalı olacak becerileri bireylere kazandırmaktır (NCCS, 1992).

Yedinci sınıf “İletişim ve İnsan İlişkileri” ünitesi “İletişim Kurarak Anlaşırız” başlığı altında çocukların iletişim ve empati becerilerinin geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 2) metin (Azer, 2022, s.15) verilmiştir.

Empati, kendimizi karşıdaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakmaktır. Empatinin gerçekleşebilmesi için o kişinin bakış açısını, dünyasını, düşüncelerini doğru anlamamız, yüz ifadelerini ve beden dilini kullanarak onu anladığımızı ifade etmemiz gerekir. İletişimin en önemli ögesi empatidir. Bir anlamda, dış dünyayı karşıdaki kişinin penceresinden görmeye çalışmaktır. Kurulan bu duygu ortaklığı, iletişimi güçlü kılar. Sorununu ifade eden birine sorular sormaktan, öğüt vermektten, öneri getirmekten, takma kafanı deyip sorunu önemsememektten daha doğru olan, onu anladığımızı ifade eden cümleler kurmaktır. Günlük yaşamda insanların birbirini anlayabilmesi için empati kurmaları gerekir. Empati kuran insanlar, diğer insanları daha iyi anlar ve onlarla olumlu ilişkiler kurarlar. Empati kuranlar, iletişimde buldukları kişileri yargılamaz, o kişilerin içinde bulunduğu durumu daha iyi anlamaya çalışırlar.

Şekil 2. Yedinci Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Metin

3) Kapsayıcı Eğitim ile İlişkilendirilen Değerler

SBDÖP’de yer alan 18 değerden 12’si kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilerek şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 3. SBDÖP’de yer alan ve kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen değerler

Şekil 3 incelendiğinde gerek kendi toplumunu gerekse de diğer toplumların toplumsal değerlerini bilmek, anlamak, içselleştirmek ve yaşama entegre etmek üzerine inşa edildiği görülmektedir. Nitekim farklı etnik gruplar farklı kültürel değerler demek ve karşılıklılık doğrultusunda kültürel aktarım sağlamak için saygı, sevgi, duyarlılık, sorumluluk, dayanışma ve yardımlaşma gibi değerlerin doğrudan önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Arı & Doğan, 2022). Ayrıca gerek evrensel değerler olarak nitelendirilen (Esemen, 2020) gerekse de demokrasinin toplumsal yaşam pratiklerindeki bir yansıması olan adalet, eşitlik, dürüstlük ve özgürlük gibi değerlerin öğretim programında yer alması kapsayıcı eğitimin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özdaş, (2018) da eğitim içeriklerinin demokratik niteliklere göre tasarlanması gerektiğini ve bireysel farklılıklara saygı çerçevesinde esnek bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum kapsayıcı eğitim ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal bilgiler dersinin değerlere ilişkin amaçları düşünüldüğünde kapsayıcı eğitime doğrudan hizmet ettiği söylenebilir. Zira sosyal bilgiler dersi;

- 1) Başka insanlara, gruplara, kültürlere, etnik, ırki ve diğer farklılıklara karşı olumlu tutum sahibi olma,
- 2) Adalet, eşitlik ve katılım gibi birleştirici değerlere; özgürlük, farklılık, mahremiyet ve insan hakları gibi bireysel ve kamusal değerlere bağlı olma,
- 3) Farklı grupların kültürümüze olan katkılarını takdir etme gibi (Michaelis & Garcia, 1996) amaçları bulunmaktadır. Bu durum sosyal bilgiler dersinin kapsayıcı eğitim ve kapsayıcı bir toplum inşa etme noktasında önemli olduğunu göstermektedir.

Altıncı sınıf “Biz ve Değerlerimiz” ünitesi “Yardımlaşma ve dayanışma” başlığı altında çocukların iletişim ve empati becerilerinin geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 3) genel ağ haberi (Tüysüz, 2022, s.21) verilmiştir.

BASINDAN

Kızılay depremzedelere hem yuva hem aş sunuyor.

Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinde meydana gelen deprem felaketinin ardından bölgeye ulaşan Kızılay ekipleri, depremzedelere beş gündür sıcak yemek dağıtıyor (Görsel 1.18). Kızılay tarafından dağıtılan çadır, battaniye, yatak sayesinde depremzedelerin barınma ihtiyacı karşılanıyor.

Depremde en fazla hasarın meydana geldiği Yukarıköy'e yerleşen Kızılay ekipleri, ilk andan itibaren depremzedelerin yaralarını sanyor. Kızılay, depremin henüz ilk saatlerinde bölgeye sevk ettiği mobil mutfak tırı ile günde 3 öğün yemek servis ediyor. Kızılay her gün 12 bin kişilik yemek hazırlıyor. Bu yemekler, bir ilkokulun bahçesinde kurulan aşevinde vatandaşlara dağıtılıyor. Yemekler, yine bu noktadan depremde hasar gören 15 köye de araçlarla gönderiliyor.

Genel Ağ'dan düzenlenerek alınmıştır (17.04.2018).

Kızılay aşevi

Mahallelinin “tatlı” dayanışması

Balıkesir'in Sındırgı ilçesinin kırsal mahallelerinden Akçakırsak'ta kurulan kazanlarda iki hafta boyunca dayanışma örneği gösterilerek kara üzüm pekmezi kaynatılacak. Hasadın başladığı günlerde mahalleli el birliğiyle hareket ediyor. Mahallelinin bir kısmı bağlardaki üzümü toplarken bir kısmı da köy meydanında kurulan kazanlarda pekmez kaynatıyor. Odun getirme, ateş yakma ve üzümünü ezme işi erkekler; şırayı kaynatma ve dinlendirme işi ise kadınlar tarafından yapılıyor. Bu dayanışma geleneği genç nesillere aktarılıyor.

Genel Ağ'dan düzenlenerek alınmıştır (18.04.2018).

Şekil 4. Altıncı Sınıf Ders Kitabında Genel Ağ Haberi

4) Dikkat Edilecek Hususlar

SBDÖP'de dikkat edilecek hususlar başlığı altında kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilebilecek maddeler aşağıda sunulmuştur.

“7. madde: sosyal bilgiler öğretiminde okul dışı ortamlardan da faydalanmaya önem verilmelidir. Bu çalışmalar okulun yakın çevresinden (okul bahçesi gibi) pazaryerine, resmî dairelere, fabrikalara, sergilere, arkeolojik kazı alanlarına, atölyelere, müzelere ve tarihî mekânlara (tarihî yapılar, anıtlar, müze-kentler, savaş alanları, sanal müze gezisi vb.) yönelik olabilir. Ayrıca uygun konularda sözlü tarih ve yerel tarih çalışmaları da yapılmalıdır” (MEB, 2018, s.10).

“8.madde: efsane, destan, masal, atasözü, halk hikâyesi, türkü ve şiir gibi türlerden yararlanılarak Sosyal Bilgiler dersi edebî ürünlerle desteklenmelidir. Öğrenciler; konuları sevdirecek roman, tarihî roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı ve fıkra gibi edebî ürünler okumaya teşvik edilmelidir. Ayrıca uygun görülen kazanımlar resim, musiki, minyatür, gravür, hat, heykel, mimari, tiyatro, sinema gibi geleneksel veya modern sanat ürünleriyle desteklenmelidir” (MEB, 2018, s.10).

9. madde “kazanımlarla ilgili güncel ve tartışmalı konular, farklı tartışma teknikleri kullanılarak problem çözme, eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileriyle ilişkilendirilerek sınıfa taşınabilir” (MEB, 2018, s.10).

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde özellikle özellikle 7. Maddede okul dışı ortamlardan yararlanılması gerektiği ve 8. Maddede edebî ve sanat ürünlerinin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Edebî ürünler gibi bireysel farklılıklara hitap eden öğretim materyallerinin kullanılmasının öğrencileri sürece aktif olarak dahil etmede, güdülemeyi sağlamada ve kalıcı öğrenmelere hizmet etmede fayda sağladığı bilinmektedir (Temur, 2023). Kapsayıcılık bağlamında değerlendirildiğinde bu durumun tüm öğrencilere hitap etme noktasında önemli bir aşama olduğu söylenebilir. Yine okul dışı ortamlardan yararlanma farklı zeka alanlarına sahip olan bireyleri sürece dahil etmede ve yaparak yaşayarak öğrenme sağlama noktasında önem arz etmektedir (Dönel-Akgül & Arabacı, 2020; Yıldız, 2022). Dahası, öğrencilere

duyuşsal özellikler kazandırma noktasında okul dışı ortamlar önemli bir role sahiptir (Gürsoy, 2018). 9. Madde de ise farklı tartışma teknikleri ile güncel konuların sınıf ortamına taşınması öngörülmektedir. Savaş, doğal afet ve salgın hastalıklar gibi güncel ve küresel sorunların sınıf ortamına taşınması ve özellikle savaş nedeniyle farklı ülkelere göç etmiş farklı etnik gruplara ait olan dezavantajlı bireyleri anlamak ve toplumsal yaşama entegre olmalarını kolaylaştırmak için duyarlılık, saygı, sevgi, yardımlaşma ve dayanışma değerleri kilit rol oynamaktadır. Sosyal bilgiler dersi ise etkin vatandaşlık sağlama gayesi doğrultusunda güncel konu ve olayları sınıf ortamına taşıyan en önemli ders olarak görülmektedir (Bozkaya, 2021).

5) Kapsayıcı Eğitim ile İlişkilendirilen Öğrenme Alanları

“Birey ve Toplum: Temel olarak “ben” ve “biz” olma süreçlerini içeren bu öğrenme alanında sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojiye odaklanılmakla birlikte disiplinler arası bir yaklaşım da benimsenmiştir. Buna göre öğrenciler, “ben” ve “biz” olma süreçlerini etkileyen mekânsal, tarihî ve kültürel faktörleri de değerlendirme imkânı bulacaklardır” (MEB, 2018, s.11).

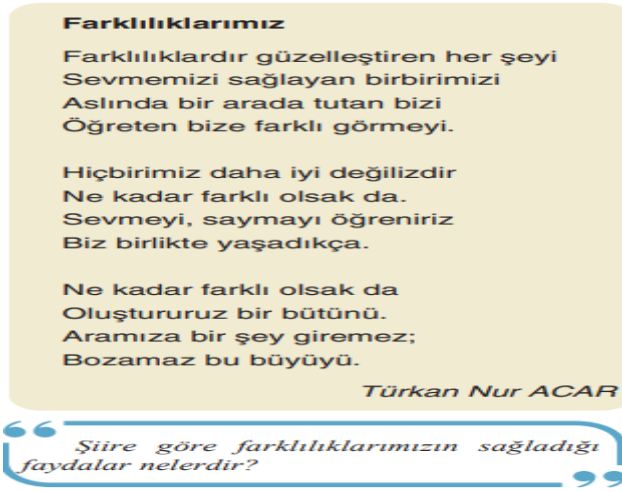
Bu öğrenme alanında özellikle birey olma kendini tanıma ve diğer bireylerin de farklı niteliklere sahip olduğunu fark etme gibi niteliklere yer verildiği görülmektedir. Nitekim sosyal bilgiler dersinde birey ve toplum öğrenme alanı ile öğrencilerden kendilerini ve başkalarını anlamaları, toplumsal yapıyı oluşturan unsurların birbiriyle etkileşimini fark etmeleri, çevresinde meydana gelen sosyal olay ve olguları eleştirel bir gözle değerlendirmeleri ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan sorunlara karşı yaratıcı çözümler geliştirebilmeleri beklenmektedir (Gümüş, 2021). Kapsayıcı eğitimin nitelikleri düşünüldüğünde (bireysel farklılıklar, saygı, empati, toplumsal kabul, sorumluluk, ön yargı ve kalıp yargıları aşma) “Birey ve Toplum” öğrenme alanının kapsayıcı eğitim ile birçok ortak noktasının olduğu ve kapsayıcı eğitime hizmet ettiği görülmektedir (Öner, 2022; Ünal, 2021). Ayrıca sosyal bilgiler dersi, başkalarına saygı gösterme, onların duygu ve ihtiyaçlarına yönelik duyarlılığa sahip olma gibi kişiler arası ve grup becerileri kazandırma misyonuna sahiptir. Bu durum kapsayıcı eğitim ile doğrudan ilişkilidir (Michaelis, 1985; Michaelis & Gaqrcia, 1996).

Beşinci sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanı “Hep Birlikte Yaşıyoruz” ünitesi “Çocuk Hakları” başlığı altında bireysel farklılıklar konusunda farkındalık yaratmak amacıyla aşağıdaki (Şekil 5) görsel (Açıkgöz, 2022, s.28) verilmiştir.

Şekil 5. Beşinci Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Görsel

Dördüncü sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanı “Herkesin Bir Kimliği Var” ünitesi “Farkındayım, Farklılıklara Saygılıyım” başlığı altında çocukların farklılıklara saygı anlayışının geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 6) şiir (Tüysüz, 2022, s.28) verilmiştir.

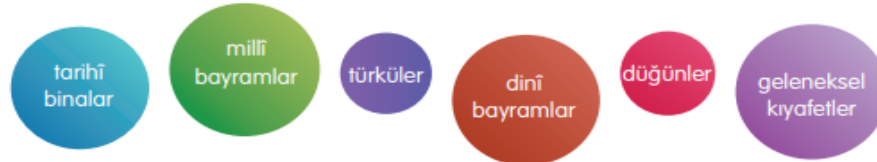
Şekil 6. Dördüncü Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Şiir

“Kültür ve Miras: Temelde tarih odaklı olan bu öğrenme alanı kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Türk kültürünü oluşturan temel öğelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Böylece öğrenciler kültürel öğelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavrayacaktır. Bunun yanında kültürümüzün dünya kültürel mirasının renklenmesine ve zenginleşmesine katkı sağladığı kavratılır” (MEB, 2018, s.11).

Bu öğrenme alanı kültürel kimlik kazanma noktasında önemli bir işleve sahiptir. Zira kültürel kimlik öğrenmeyi biçimlendirir. Kapsayıcı eğitimde öğrenme ve öğretme süreci pek çok kültürel grubun öğrenme stili, iletişim biçimleri ve katılım hedeflerini hesaba katacak bir anlayışla tasarlanır. Kültür ve Miras öğrenme alanı ise bu anlayışa hizmet edecek niteliktedir (Doğan & Avcıoğlu, 2022). Nitekim “Kültür ve Miras” öğrenme alanı kültürel geçmişi anlama ve ortak bir kültür inşa etme noktasında farkındalık yaratmaktadır. Farklı kültürlerin dünya kültürel mirasına renk katarak zenginleştirdiğini ve evrensel kültürün toplumları birbirlerine yakınlıştırdığını çocuklara öğretme noktasında önemli bir fonksiyona sahiptir (Yalçın & Güleç, 2022).

Beşinci sınıf “Kültür ve Miras” öğrenme alanı “Tarihi ve kültürel Değerlerimiz” ünitesi “Kültürel Miras” başlığı altında çocuklara kültürel öğelerin birlik ve beraberlik sağlamadaki rolüne ilişkin anlayışın geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 7) metin (Açıkgöz, 2022, s.54) verilmiştir.

Bir topluluğun millet olarak değerlendirilebilmesi için sadece toprak birliği yeterli değildir. Bu toplulukta aynı zamanda farklı öğelerin de bir araya gelmesi gerekir. Buradan yola çıkarak bir topluluğu millet yapan öğeler arasında dil birliği, tarih birliği, din birliği ve gelenek - göreneklere sayabiliriz. Bu özellikler aynı zamanda kültürel öğe olarak da tanımlanabilir. Günlük hayatımızın birçok aşamasında karşılaştığımız kültürel öğelere aşağıdakileri örnek olarak gösterebiliriz.

Şekil 7. Beşinci Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Metin

“Etkin Vatandaşlık: Bu öğrenme alanı sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanmaktadır. Öğrencilerin, grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunu; onları etkileyen ve kontrol eden mekanizmaları; bunların bireyleri ve kültürü nasıl etkileyip kontrol ettiklerini ve varlıklarını nasıl sürdürüp değiştirdiklerini bilmesi önemlidir. Bu konuda elde edilen bilgiler ışığında, öğrenciler “Toplumumuzda ve diğer toplumlarda grupların, kurumların ve sosyal örgütlerin rolü nedir? Grup, kurum ve sosyal örgütlerden ben nasıl etkileniyorum? Grup, kurum ve sosyal örgütler nasıl değişir? Bu değişikliklerde benim rolüm

nedir?” sorularına cevap verebilmelidir. Toplum yaşamında doğacak sorunların en önemli güvencesi olarak örgütlü bir devlet gücünün varlığını kavrarlar. Toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Toplumsal hizmetlere ve değişik resmî etkinliklere katılma yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için hangi demokratik yolların olduğunu kavrarlar” (MEB, 2018, s.12).

Etkin vatandaşlık öğrenme alanı göçmen öğrencilere vatandaşlık ile ilgili hak, sorumluluk ve ödevlerinin öğretilmesinde kilit rol oynadığı görülmektedir. Nitekim, bu öğrenme alanının göçmen öğrenciler açısından önemli bir yeri vardır. Çünkü göçmen öğrencilerin vatandaşlık bilgilerini öğrenmeleri buldukları ülkeye uyum anlamına gelmektedir. Bu da göçmen öğrencilerin toplumun bir üyesi haline geldiklerini ve yerleştikleri ülkenin tüm sosyal ve siyasal aktivitelerine katılma becerisi geliştirdikleri bir süreçtir (Bozkaya, 2020; Doğan & Avcıoğlu, 2022; Keçeci, 2019). Bu süreç göçmen öğrencilerin yeni hayatlarındaki değişimi ve gelişimi de ifade etmektedir. Ayrıca tüm bireylerin ülkesine ve milletine aidiyet duyması ve toplumsal yaşamda etkin olmasını sağlayacak bilgi, beceri, tutum ve davranış kazandırma işlevi yine sosyal bilgiler dersine ve etkin vatandaşlık öğrenme alanına verilmiştir (Akhan, Çiçek & Mert, 2019).

Altıncı sınıf “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanı “Yönetime Katılıyorum” ünitesi “Yönetim Biçimlerini Öğreniyorum” başlığı altında çocukların iletişim ve empati becerilerinin geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 8) metin (s.209) verilmiştir.

Çoğulculuk ve Katılım

İnsanların görüşleri birbirinden farklı olabilir. Farklı düşüncelere sahip olan insanlar düşüncelerini özgürce ifade edebilmeli ve yönetimde temsil edilmelidir. Buna demokrasinin çoğulculuk ilkesi adı verilir. Çoğulculuk ilkesi gereğince insanlar yönetime katılmalı ve kendilerini etkileyen kararların alınmasında etkili olmalıdır.

Şekil 8. Altıncı Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Metin

Altıncı sınıf “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanı “Yönetime Katılıyorum” ünitesi “Toplumsal Hayatta Kadının Yeri” başlığı altında dezavantajlı gruplar ve özel gereksinimli bireylere sağlanan pozitif ayrımcılık konusunda çocukları bilgilendirmek amacıyla aşağıdaki (Şekil 9) görsel (Şahin, 2022, s.230) verilmiştir.

Ülkemizde özel gereksinimi olan bireylere pozitif ayrımcılık yapılmaktadır.

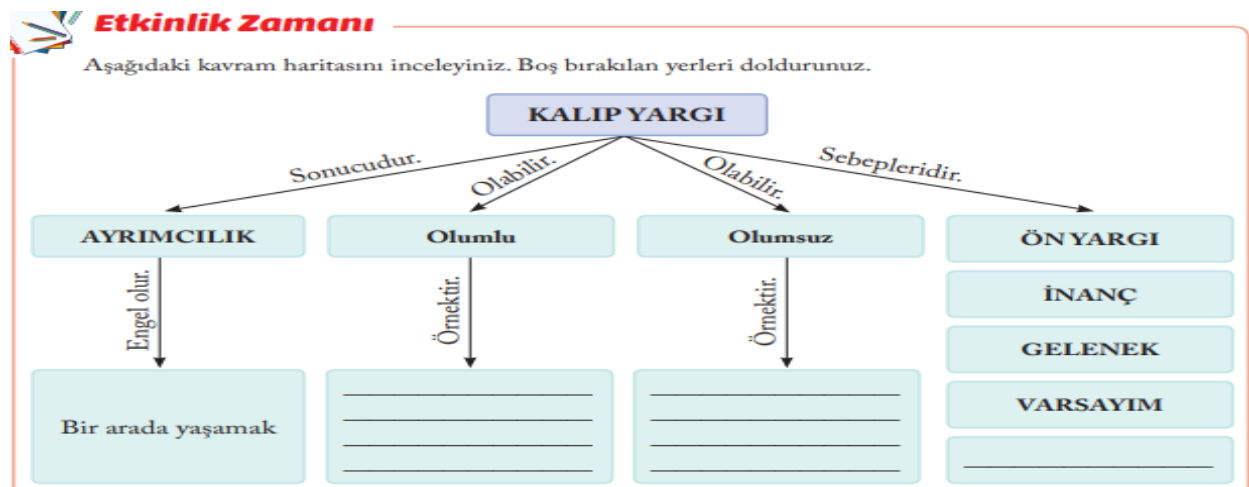
Şekil 9. Altıncı Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Görsel

“Küresel Bağlantılar: Günümüzde inançlar, fikirler, insanlar, sermaye, bilgi, teknoloji, kültürel ve siyasi sınırları aşarak küresel boyutta hareket hâlinindedir. Böyle bir dönemde devletler de kendisi dışındakilerle bir yandan iş birliği yaparken diğer taraftan rekabet etmektedirler. Öğrencilerin bu ilişkileri kavrama ve değerlendirme konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir. Küresel bağlantılar öğrenme alanı ile gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır” (MEB, 2018, s.12).

Küresel bağlantılar öğrenme alanıyla güncel bir konu olan göçmen öğrencilerin uyum sorunlarına çözüm bulunabilmesi için öğretmenlere ve öğrencilere çözüm bulabilecekleri bir alan sunulmaktadır. Ayrıca küresel çapta meydana gelen olaylar hakkında duyarlı bireyler yetiştirilmesinde ve küresel sorunlara karşı eleştirel bir bakış açısı ile çözüm önerileri geliştirmeleri vurgulanmaktadır. Bu durum kapsayıcı eğitim açısından önemli bir nokta olarak göze çarpmaktadır. Nitekim kapsayıcı eğitimde de küresel sorunlara karşı duyarlı bireyler yetiştirmek ve bu sorunların çözümünde bireylerin aktif olarak yer almalarını sağlayacak bir anlayışın geliştirilmesi vurgulanmaktadır (Ketenoğlu-Kayabaşı, 2022; Sakız, 2022). Yine diğer toplumlara karşı ön yargı ve kalıp yargılardan sıyrılarak empatik bir bakış açısı geliştirmek “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına yüklenen bir misyondur. SBDÖP’de de “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında doğrudan verilecek değerlerden birisinin “duyarlılık”, becerilerden birisinin de “önyargı ve kalıp yargıları fark etme” ve “empati” olması bu açıklamaları desteklemektedir.

Yedinci sınıf “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı“Ülkeler arası Köprüler” ünitesi “Biz Konuksever Bir Milletiz” başlığı altında çocukların kalıp yargıları fark etme becerilerinin geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki (Şekil 10) kavram karikatürü (Azer, 2022, s.217) verilmiştir.

Şekil 10. Yedinci Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Kavram Haritası

Yedinci sınıf “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı “Ülkeler arası Köprüler” ünitesi “Dünyayı Biz Kurtaracağız” başlığı altında çocukların küresel sorunların çözümü için görüş geliştirmelerini sağlamak ve duyarlılık değerini kazandırmak amacıyla aşağıdaki (Şekil 11) görsel (Azer, 2022, s.221) verilmiştir.

Şekil 11. Yedinci Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Görsel

6) SBDÖP’de “Kapsayıcı Eğitim” ile ilişkilendirilen Kazanımlar

SBDÖP’de yer alan kazanımlar kapsayıcı eğitim bağlamında incelenerek tablolarda sunulmuştur. Tablo 1’de 4.sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen kazanımlar gösterilmiştir.

Tablo 1.

4. Sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen kazanımlar

SB.4.1.3. “Bireysel ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini tanır.”
SB.4.1.4. “Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.”
SB.4.1.5. “Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.”
SB.4.6.2. “Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır.”
SB.4.7.3. “Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.”
SB.4.7.4. “Farklı kültürlerle saygı gösterir.”

Tablo 1 incelendiğinde; 6 kazanımın kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; 4.1.4. “empati”, 4.1.3. “kişisel özelliklerini tanıma”, 4.1.5. “bireysel farklılıklar ve saygı”, 4.6.2. “sorumluluk”, 4.7.3. “kültürel farklılıklar”, 4.7.4. “kültürel farklılıklar ve saygı” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada incelemeye konu olan bir diğer sınıf düzeyi 5. sınıftır. 5. sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkili olan kazanımlar analiz edilerek Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2.

5. Sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen kazanımlar

SB.5.1.1. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.
SB.5.1.4. “Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.”
SB.5.2.3. “Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.”
SB.5.2.4. “Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.”
SB.5.2.5. “Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.”

SB.5.6.1. “Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.”
SB.5.6.3. “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.”
SB.5.7.2. “Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.”
SB.5.7.3. “Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.”
SB.5.7.4. “Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”

Tablo 2 incelendiğinde; 9 kazanımın kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; 5.1.1. “etkin vatandaş ve gelişimine katkısı” 5.1.4. “hak ve sorumluluk”, 5.2.3. “kültürel benzerlik ve farklılıklar”, 5.2.4. “kültürel öğeler ve beraberlik”, 5.2.5. “kültürel unsurlar”, 5.6.1. “bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar” 5.6.3. “temel haklar ve etkin kullanımı”, 5.7.2. “iletişim”, 5.7.3. “turizmin önemi”, 5.7.4. “ortak miras öğeleri” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada incelemeye konu olan bir diğer sınıf düzeyi 6. sınıftır. 6. sınıf SBDÖP’de kapayıcı eğitim ile ilişkili olan kazanımlar analiz edilerek Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3.

6. Sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen kazanımlar

SB.6.1.2.” Sosyal, kültürel ve tarihî bağların toplumsal birlikteliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.”
SB.6.1.3. “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.”
SB.6.1.4. “Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.”
SB.6.1.5. “Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.”
SB.6.6.4. “Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.”
SB.6.6.6.”Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.”
SB.6.7.1. “Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.”

Tablo 3 incelendiğinde; 7 kazanımın kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; 6.1.2. “toplumsal birlik ve beraberlik”, 6.1.3. “farklılıklara yönelik ön yargıları sorgulama”, 6.1.4. “yardımlaşma ve dayanışma”, 6.1.5.” hak, sorumluluk ve özgürlük”, 6.6.4. “demokrasi”, 6.6.6. “kadına verilen değer”, 6.7.1. “diğer devletlerle olan ilişkiler” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada incelemeye konu olan bir diğer sınıf düzeyi 7. sınıftır. 7. sınıf SBDÖP’de kapayıcı eğitim ile ilişkili olan kazanımlar analiz edilerek Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.

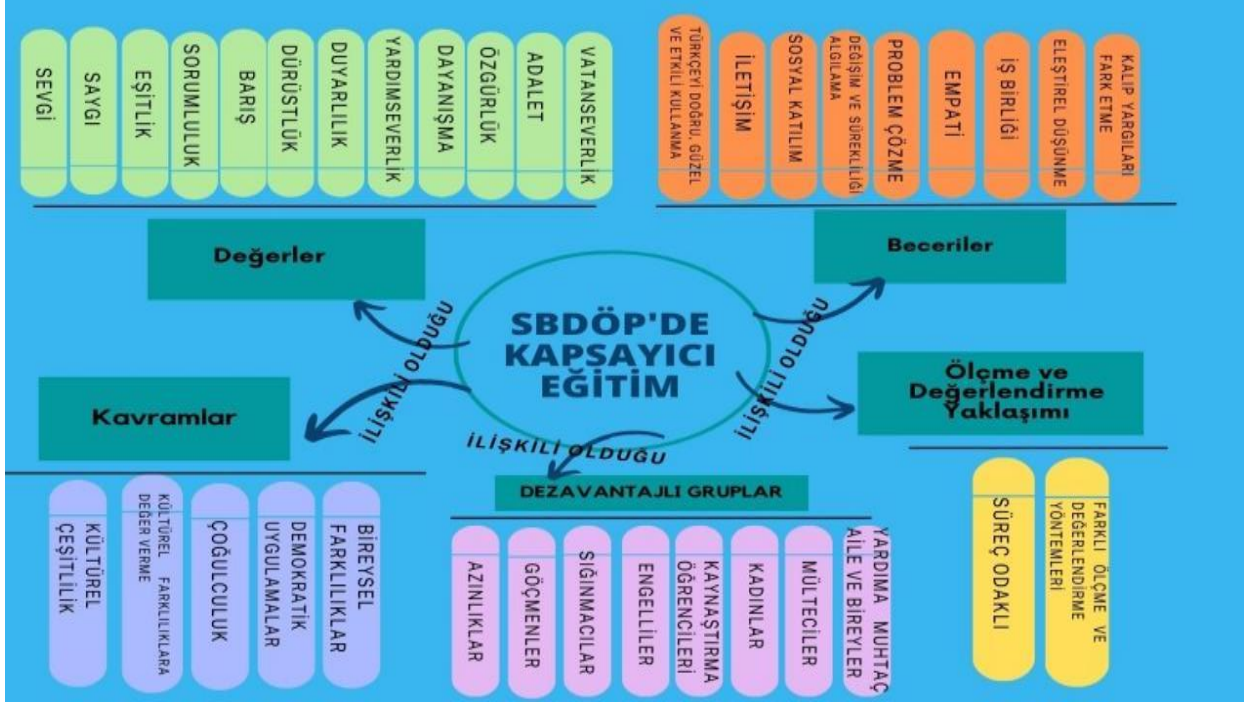
7. Sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen kazanımlar

SB.7.1.1. “İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.”
SB.7.1.2. “Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.”
SB.7.3.3. “Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.”
SB.7.6.1. “Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.”
SB.7.6.3. “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.”
SB.7.6.4. “Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.”
SB.7.7.3. “Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.”
SB.7.7.4. “Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.”

Tablo 4 incelendiğinde; 7 kazanımın kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; 7.1.1. “iletişim, tutum ve davranışlar”, 7.1.2. “olumlu iletişim yolları”, 7.3.3. “göçün neden ve sonuçları”, 7.6.1. “demokrasinin ifade ettiği anlamlar”, 7.6.3. “Türkiye Cumhuriyeti’nin temel nitelikleri ve toplumsal yaşamdaki uygulamaları”, 7.6.4. “demokrasinin uygulanma süreçleri”, 7.7.3. “kalıp yargıları sorgulama”, 7.7.4. “işbirliği ve küresel sorunlar” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında SBDÖP’de yer alan ve kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilen değer ve beceriler ile ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, dezavantajlı gruplar ve kapsayıcı eğitime ilişkin kavramlar şekil 12’de gösterilmiştir.

Şekil 12. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda Kapsayıcı Eğitim

Araştırma sonucunda SBDÖP’de gerek kuramsal çerçevede (öğretim programının yapısı, perspektifi, değer ve becerileri) gerekse de öğrenme alanları ve kazanımlarında kapsayıcı eğitime ilişkin birçok sonuca ulaşılmıştır (Şekil 12). Bu durum sosyal bilgiler dersi ile kapsayıcı eğitim arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Nitekim sosyal bilgiler dersi yapısı itibariyle ön yargı, ırksallaştırma, ihtilafli konular ve diğer baskı türleri gibi konularda en çok yönlendirilebilecek ders olarak göze çarpmaktadır (Nelson & Pang, 2014). Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi kapsayıcı eğitim bağlamında diğer sosyal bilim dallarından elde ettiği içerikleri farklı nitelikteki öğrencilere hitap edecek şekilde düzenleyen, etkin vatandaşlık amacı doğrultusunda temel değerlerle donatılmış toplumsal yaşam pratiklerinde sahip olduğu beceri tutum ve davranışları etkili bir şekilde kullanan bireyler yetiştiren ve tüm öğrencilere kapsayıcı ve çok yönlü bakış açısına sahip olma noktasında bilgi ve beceri kazandıran bir ders olarak tanımlanabilir (Öner, 2022). Yalçınkaya & Er (2019) de sosyal bilgiler dersinin küresel sorunların çözümünde duyarlı ve etkin bireyler yetiştirilmesinde önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu durum kapsayıcı eğitim ilkeleri ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinin değerler eğitimi dersi olarak görülmesi ve kapsayıcı eğitim ile birçok ortak değerlerinin bulunduğu görülmektedir. Nitekim kapsayıcı eğitimde yer alan özgürlük, hoşgörü, saygı, adalet ve eşitlik gibi değerler ile sosyal bilgiler dersinde verilmek istenen değerlerle doğrudan örtüşmektedir (European Parliament, 2017). Özellikle toplumsal kabul noktasında ayrımcılığı reddeden ve kültürel çeşitliliğe saygı ile yaklaşılmasını yardımcı olan sosyal bilgiler dersi bu misyonu ile kapsayıcı eğitim yaklaşımında kilit rol oynamaktadır (Bayram, 2019; Bayram & Öztürk, 2021). Nitekim sosyal bilgiler dersi kültürel çeşitliliğe ve çoğulculuk üzerine odaklanmaktadır (Levstik & Tyson, 2008; Thornton, 2008).

Araştırma sonucunda elde edilen bir başka sonuç ise SBDÖP’de yer alan "Birey ve Toplum", "Kültür ve Miras", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında doğrudan kapsayıcı eğitim ile ilişkilendirilebilecek açıklamalara yer verilmesidir. Özellikle "Birey ve Toplum" öğrenme alanında bireysel ve kültürel farklılıkların önemi, bu farklılıklara olan saygı, hak ve özgürlükler, toplumsal birlik ve beraberlik vb. konuların yer alması doğrudan kapsayıcı eğitime işaret etmektedir. "Kültür ve Miras" öğrenme alanı ise çocukların kültürün dünü, bugünü ve geleceği inşa etmedeki rolünü anlamalarına

yardımcı olmaktadır. Nitekim sosyal bilgiler dersinin bilgi kaynaklarından biri de kültürden faydalanmaktır. Bu durum bireyin toplumsallaşmasını sağlayarak çevreye alışmasını kolaylaştırır (Deveci, 2009). Özellikle ülkemizin kültürel dokusunu korumak ve bir sonraki nesillere aktarmak için kültürel öğelerin bilinmesi, önemsenmesi gerekir (Yalçın & Güleç, 2022). “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı ise bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlükler, etkin vatandaş olmak adına üstlenilmesi gereken sorumluluklar, dezavantajlı grupların toplumsal yaşamda yer alması adına yapılacak uygulamalar ve diğer etnik gruplara karşı ayrımcılığı ve önyargıyı kırarak duyarlılık anlayışının var olduğu görülmektedir. Bu durum “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının eğitimde birliği sağlamak ve aynı zamanda da farklılıklara saygıyı öğretmek üzerine inşa edildiğini göstermektedir (Center for Civic Education, 1994; Kuş, 2016). Banks & Nguyen (2008) de etkin vatandaşlık eğitimi aynı zamanda farklılığın eğitimidir şeklinde ifade etmiştir. Bu durum kapsayıcı eğitimin ilkeleri ile paralellik göstermektedir. Son olarak “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında farklı kültürel yapılara karşı ön yargı ve kalıp yargıları sorgulama, çok kültürlülüğe saygı, savaş, göç, terör, doğal afet ve yoksulluk gibi küresel sorunlara karşı duyarlılık kazandırma gibi içeriklere sahip olduğu bunun da kapsayıcı eğitimin hedefleriyle paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır (Ayhan, Çiçek & Mert, 2019; Bozkaya, 2020; Ketenoğlu-Kayabaşı, 2022; Sakız, 2022). Ayrıca sosyal bilgiler dersi hayatın her alanında veya herhangi bir konuda yeni fikirler ve farklı bakış açıları sunar. Dahası, öğrencilerin, çeşitliliğin ayırım ve yabancılaşma yoluyla nasıl çatışmaya yol açabileceğini anlamalarını sağlar. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanı ise bu tür çatışmalardan nasıl kaçınılması ve bunların nasıl çözülmesi gerektiği konusunda öğrencilere yardımcı olmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer sonuç 2018 SBDÖP’de yer alan 12 değerde kapsayıcı eğitime ilişkin sonuçlara ulaşılmasıdır (Şekil 1). Değerler incelendiğinde; çok kültürlü toplumsal yapıda farklılıklara karşı duyarlı ve saygılı olma gibi toplumsal birlik ve beraberliği sağlamaya katkı sağlayan bir değer anlayışı olduğu görülmektedir. Özellikle kültürel çeşitlilik bakımından zengin olan ülkemizde SBDÖP’de yer alan değerler çocuklara kendi kültürlerinin yanında diğer kültürler hakkında da kendi kendilerine öğrenme fırsatı sunmaktadır (Gaj, 2000). Ayrıca 2018 SBDÖP’de yer alan 9 farklı beceride kapsayıcı eğitime ilişkin bulgulara rastlanılmıştır (Şekil 3). Beceriler İncelendiğinde; SBDÖP’nin öğrencilerin tüm potansiyellerine imkan verebilecek bir beceri anlayışına sahip olduğu görülmektedir (Bank & Banks, 2003). Nitekim bu beceriler tüm öğrencilerin eşit bir eğitim fırsatı yakalamaları adına öğretim sürecinde farklı potansiyellere sahip bireylere hitap edecek niteliklere sahiptir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç, 4. sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim 6 kazanım ve 3 farklı öğrenme alanı ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; “empati”, “kişisel özelliklerini tanıma”, “bireysel farklılıklar ve saygı”, “sorumluluk”, “kültürel farklılıklar ve saygı” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Kazanım açıklamaları incelendiğinde; “Farklı yeteneklere, beğenilere ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin yanı sıra dezavantajlı (engelli, yoksul, devlet bakımına muhtaç veya kronik sağlık sorunları yaşayan) bireylerin durumlarına da değinilir” (MEB, 2018, s.14) gibi ifadeler yer almaktadır. Kapsayıcı eğitim, bireysel farklılıklar ilkesi doğrultusunda bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermek amacı taşımaktadır (Tuzcuoğlu-Bülbül & Sakız, 2020). Yine öğrencilerin fiziksel, zihinsel ve kültürel altyapılarını dikkate alarak ayrımcılığı minimize etme kapsayıcılığın bir diğer önemli hedefidir (Gültekin-Talayhan & Sakız (2022).

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç, 5. sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim 9 kazanım ve 4 farklı öğrenme alanı ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; “etkin vatandaş ve bireyin gelişimine katkısı” “hak ve sorumluluk”, “kültürel benzerlik ve farklılıklar”, “kültürel öğeler ve beraberlik”, “kültürel unsurlar”, “bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar” “temel haklar ve etkin kullanımı”, “iletişim”, “turizmin önemi”, “ortak miras öğeleri” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Kazanım açıklamaları incelendiğinde ise ;“Gündelik hayatta yerleşmiş kültürel unsurların sürekliliği ve değişimi üzerinde durulur” (MEB, 2018, s.17), “Farklı ülke toplumlarının birbirini daha yakından tanımalarının, kültürel zenginliklerini görmesinin ve karşılıklı ön yargılarını fark etmesinin sağladığı kazançlar üzerinde durulacaktır” (MEB, 2018, s.19) gibi ifadeler yer almaktadır. Kazanımlar ve açıklamaları incelendiğinde, ulusal ve uluslararası alanda hak ve sorumlulukların birlik ve beraberliğe olan etkisi üzerinde durulduğu görülmektedir. Özellikle turizm ve ortak miras öğelerinin kültürel farklılıklara karşı saygılı ve hoşgörülü olunması noktasında önem arz ettiği gözlemlenmektedir. Nitekim çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerinin turizm aracılığıyla insanlar tarafından ziyaret edilmesi toplumsal kaynaşmayı artırarak sevgi ve saygının oluşmasına hizmet etmektedir. Kapsayıcı eğitimde de kültürel farklılıklara saygı duyma ve bu farklılıkları kabul etme önem arz etmektedir (Ünal, 2021).

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç, 6. sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim 7 kazanım ve 3 farklı öğrenme alanı ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; “toplumsal birlik ve beraberlik”, “farklılıklara yönelik ön yargıları sorgulama”, “yardımlaşma ve dayanışma”, “hak, sorumluluk ve özgürlük”, “demokrasi”, “kadına verilen değer”, “diğer devletlerle olan ilişkiler” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Kazanım açıklamaları incelendiğinde; “Farklı kişi ve gruplara karşı zaman zaman rastlanan kalıp yargı ve ön yargı örnekleri incelenir” (MEB, 2018, s.20). “Pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde durulur” (MEB, 2018, s.22) gibi ifadeler yer almaktadır. Kazanımlar ve açıklamaları incelendiğinde, kalıp yargı ve ön yargı kavramları konusunda çocuklarda farkındalık yaratmak amaçlanmaktadır. Ayrıca toplumda dezavantajlı gruplara yönelik yapılan pozitif ayrımcılığın önemi konusuna değinildiği görülmektedir. Bu durum kapsayıcı eğitimin herkese adil ve eşit olması gerektiği görüşü ile doğrudan ilişkilidir (Kızılaslan vd., 2021). Nitekim kapsayıcı eğitimde farklı yetersizliğe sahip olan bireylere toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda pozitif ayrıcalıklar verilmesi vurgulanmaktadır (Sakız, 2022).

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer sonuç, 7. sınıf SBDÖP’de kapsayıcı eğitim 8 kazanım ve 3 farklı öğrenme alanı ile ilişkilendirilmiştir. Kazanımlar incelendiğinde; “iletişim, tutum ve davranışlar”, “olumlu iletişim yolları”, “göçün neden ve sonuçları”, “demokrasinin ifade ettiği anlamlar”, “Türkiye Cumhuriyetinin temel nitelikleri ve toplumsal yaşamdaki uygulamaları”, “demokrasinin uygulanma süreçleri”, “kalıp yargıları sorgulama”, “işbirliği ve küresel sorunlar” (MEB, 2018) gibi ifadelerin kapsayıcı eğitim ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Kazanım açıklamaları incelendiğinde; “Demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarına tarihimizden örnekler verilir” (MEB, 2018, s.25) gibi ifadeler yer almaktadır. Kazanımlar ve açıklamaları incelendiğinde, özellikle toplumsal yaşamda saygı, sevgi ve hoşgörünün oluşmasını sağlayan olumlu iletişim yollarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Yine küresel sorunlardan biri olan göçün neden ve sonuçları ve demokratik nitelikler konusunda çocukları bilgilendirmek ve olası çözümler üretilmesini sağlamak belirtilen bir diğer önemli husustur. Kapsayıcı eğitimin de olumlu iletişimin çok önemli olduğu ve toplumsal kabul noktasında iletişimin kilit rol oynadığı söylenebilir (Öner, 2022). Ayrıca demokratik niteliklerle donatılmış bireyler yetiştirilmesi hak ve sorumluluklar temelinde önem arz etmektedir. Zira kapsayıcı eğitimde bireysel ve toplumsal haklar ve bunların bireyler üzerindeki sorumlulukları toplumsal birlik, beraberlik ve dayanışma için bir ön koşul görevi üstlenmektedir (Oral, 2016). Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi kazanımlarının kapsayıcı eğitime hizmet edecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki teknolojideki gelişmeler giderek dünya insanlarını birbirine daha da yakınlaştırmaktadır (Er & Karadeniz, 2016). Bu duruma bağlı olacak SBDÖP’nin kapsayıcı eğitime hizmet edecek şekilde dönüştürüldüğü görülmektedir. Nitekim dönüştürülmüş bir öğretim programı, kültürel çeşitliliğe sahip ve bu çeşitliliği önemseyen bir toplumda başlıca unsurlardan biridir ve etkili bir sosyal bilgiler öğretiminin yapılandırıldığı temel parçasıdır (Merey, 2016). Zira kapsayıcı eğitim kapsamında inşa edilen bir öğretim anlayışında öğrenciler, gruplar arasındaki benzerlik ve farklılıkları keşfeder (Case, 1993). Sosyal bilgiler ise bu anlayışa hizmet eden en önemli ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan sosyal bilgiler dersi ile kapsayıcı eğitim arasında sıkı bir bağ vardır.

Öneriler:

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda kapsayıcı eğitim bağlamında bir başlık açılabilir ve doğrudan kapsayıcı eğitim konusunda ne yapılması gerektiği açıkça belirtilmelidir.
2. Her öğrenme alanında asgari düzeyde kapsayıcı eğitime ilişkin kazanımlara yer verilmelidir. Nitekim kapsayıcı eğitim geniş bir alanda değerlendirilen bir niteliğe sahiptir.
3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’na doğrudan “kapsayıcı eğitim” adıyla bir öğrenme alanı konulabilir. Nitekim amacı etkili vatandaşlar yetiştirmek olan sosyal bilgiler dersi için bu durum önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ablak, S. (2017). Sosyal bilgiler programındaki becerilere ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Açıkgöz, S. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı*. E Kare Eğitim Yayıncılık.

- Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: what are the levers for change?. *Journal of Educational Change*, 6(2), 109-124.
- Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7-16.
- Akbulut, F. & Akşin Yavuz, E. (2021). Öğretmen adayları kapsayıcı eğitim hakkında ne düşünüyor?. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 33-52.
- Akcan, E. ve Türkmenoğlu, Ö. A. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarının farklılıklar açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 423-459.
- Akgül, E. A. (2019). Eğitimde fırsat eşitliği-cinsiyet ayrımı faktörü üzerine bir araştırma. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 3(1), 127-142.
- Akhan, N. E., Çiçek, S. & Mert, H. (2019). Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler öğretim programlarında değişen “iyi vatandaşlık” algısı. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 9-19. DOI: 10.18506/anemon.428588
- Aktekin, S., Öztürk, M., Tepetaş-Cengiz, G. Ş., Köksal, H., & İrez, S. (2017). *Sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı*. MEB.
- Alhleel, A. (2021). *Sınıfta Suriyeli öğrenci bulunan öğretmenlerin kapsayıcılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye.
- Alkaya, S. (2023). *Sınıf öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutum ve öz yeterliklerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Amaç, Z. (2021). Kapsayıcı eğitim ve ilkökul öğretmenleri: Sistematik bir inceleme. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 74-97. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ejedus/issue/62791/883234>
- Ananiadou, K. ve Claro, M. (2009). *21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries*. Organisation for Economic Cooperation and Development. EDU Working paper no. https://www.oecd-ilibrary.org/21st-century-skills-and-competences-for-new-millennium-learners-in-oecd-countries_5ks5f2x078kl.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Anderson, L. S., & Devine M. E. (2018). Including Youth of All Abilities. In Peter A. Witt & Linda L. Caldwell (Eds., 2. Edition), *Youth Development Principles and Practices in Out of School Time Settings*. Urbana: Sagamore Venture.
- Arı, S. & Doğan, H. (2022). Kapsayıcı eğitim temelinde hayat bilgisi dersi kazanımlarında ve kitaplarında farklılıklara saygı değerinin incelenmesi. *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 14(53), 192-200.
- Atmaca, D., Toygur, H., & Çamurcu, H. (2022). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “iletişim” ile ilgili izler. *The Journal of Communication and Social Studies*, 2(2), 104-120. [doi:10.29228/itamder.1](https://doi.org/10.29228/itamder.1)
- Aydın Güngör, T., & Pehlivan, O. (2021). Kapsayıcı eğitimin Türk eğitim sistemindeki yeri ve önemi. *Studies in Educational Research and Development*, 5(1), 48-71.
- Azer, H. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı*. EKOYAY Yayıncılık.
- Baka, B. (2023). *Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik özyeterlilik algı düzeyleri, tutumları ve görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Banks, J. A. & Banks, C. A. M. (2003). *Multicultural education: Issues and perspectives* (5th ed.). Wiley.
- Banks, J. A. & Nguyen, D. (2008). Diversity and citizenship education: Historical, theoretical and philosophical issues. In L.S. Levstik & C. A. Tyson (Eds.), *Handbook of research in social studies education* (pp. 137-151). Routledge.
- Banks, J. A. ve Banks, C. A. M. (Ed.). (2010). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
- Bayram, B. & Öztürk, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik düşünce ve uygulamaları. *Eğitim ve Bilim*, 46(206), 355-377. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.9179>
- Bayram, B. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik algı ve uygulamaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
- Bochenek, H. (2008) *Approving or disapproving: parent perceptions of inclusion at the elementary level* (Doctoral Dissertation). Retrieved from Proquest. (3320683).
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (1992). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Allyn and Bacon.

- Bozkaya, H. (2020). *5. Sınıf sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesinin göçmen çocukların vatandaşlık bilinç düzeyleri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
- Bozkaya, H. (2021). Sosyal bilgiler dersinde güncel konuların ele alınması ve göçmen öğrencilerin toplumsal uyumları. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 89-101.
- Bülbül, N. T. & Sakız, H. (2020). Almanca öğretim programının kapsayıcı eğitim İlkeleri etrafında yeniden düzenlenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 9(27), 879-909.
- Case, R. (1993). Key elements of a global perspective. *Social Education*, 57, 318-325.
- Çelik, Ç. (2022). Tanıma ve yanlış tanıma: Kapsayıcı eğitim, okullar ve etnisite. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 146-168. <https://doi.org/10.18490/sosars.1111340>
- Çelik, R. (2017). Adalet, kapsayıcılık ve eğitimde hakkaniyetli fırsat. *Fe Dergi*, 9(2), 17-29. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000185
- Center for Civic Education. (1994). *National standards for civics and government*. Author.
- Dağlıoğlu, H. E., T Doğan, A. & Basit, O. (2017). Kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenler çocukların bireysel yeteneklerini belirlemek ve geliştirmek için neler yapıyor?. *GEFAD/GUJGEF*, 37(3), 883-910. <https://doi.org/10.17152/gefad.335127>
- Demir-Başaran, S. (2019). Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim. İçinde P. O. Taneri (Ed.), *Kapsayıcı eğitimin hedefleri içeriği ve uygulamaya yansımaları* (ss. 67-92). Pegem Akademi.
- Doğan, A. & Telli, E. Y. (2022). Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1146-1162. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1096805>
- Doğan, A., & Avcıoğlu, A. (2022). Kapsayıcı eğitimin yadsınamaz gerçeği: Göçmen çocukların eğitim sorunlarının incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 987-1015. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1083492>
- Dönel Akgül, G. ve Arabacı, S. (2020). Okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik fen bilgisi öğretmenlerinin görüşleri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 276-291.
- Dreyer, L. M. (2017). *Inclusive education*. In L. Ramrathan, L. Le. Grange and P. Higgs (Eds.). *Education Studies for initial teacher development* (ss.383-400). Lansdowne: Juta & Co.(PTY) LTD.
- Ellis. A. K. (2007). *Teaching an learning elementary social studies* (eight edition). USA: Pearson Education.
- Er, H. & Karadeniz, O. (2016). Diğer sosyal bilgiler ve özel ilgi konuları. İçinde B. Tay ve S. B. Beşir (Eds.), *Sosyal bilgiler öğretimi: ilkeler ve uygulamalar* (s. 249-276). Anı Yayıncılık.
- Erçiçek, B. (2023). *Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trabzon Üniversitesi, Trabzon, Türkiye.
- Erol Sahillioğlu, D. (2020). Okulöncesi öğretmenlerinin “kapsayıcı eğitim” kavramına ilişkin algıları: bir metafor analizi çalışması. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(1), 24-41.
- Esemen, A. (2020). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında evrensel değerler. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 4(2), 89-109.
- Eşici, H. & Doğan, Y. (2020). Psikolojik danışman ve sınıf öğretmeni adaylarının kapsayıcı eğitim günlükleri. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 29-53.
- European Parliament. (2017). *Inclusive education for learners with disabilities*. European Union.
- Fırat, E. (2021). *Sosyal bilgiler dersinde kapsayıcı eğitim: Fenomenolojik bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813-828. [doi: 10.1080/01411926.2010.501096](https://doi.org/10.1080/01411926.2010.501096)
- Gay, G. (2000). *Culturally responsive teaching: Theory, research and practice*. Teachers College Press.
- Goetz, J. C., & LeCompte, M. D. (1984). *Ethnography and qualitative design in educational research*. Academic Press.
- Gökden Kaya, N. (2021). Kapsayıcı eğitim bağlamında “hıçkırık” filminin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1818-1831. <https://doi.org/10.17755/esosder.845336>
- Göksoy, S. (2019). Vatandaşlık eğitimi mi? Çokkültürlülük ve kapsayıcı eğitim mi?. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 1-7.
- Göl, H. & Sakız, H. (2020). Okul öncesi eğitimde rehberlik programının kapsayıcı eğitim ilkeleri doğrultusunda tasarlanması/designing an inclusive guidance program in preschool education. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(2), 90-115. <https://doi.org/10.47105/nsb.775160>
- Güler, E. (2023). *Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik farkındalıkları ile tutumları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.

- Gültekin Talayhan, Ö. & Sakız, H. (2022). Beşinci sınıf İngilizce dersi öğretim programının kapsayıcı eğitim ilkeleri etrafında incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 574-590. <https://doi.org/10.24315/tred.881080>
- Gümüş, B. (2021). *Sosyal bilgiler öğretim programındaki öğrenme alanlarının sosyoloji ile ilişkisi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye.
- Gürgür, H. (2021). Kapsayıcı eğitim özel eğitimde bütünleştirme. İçinde H. Gürgür ve S. Rakap (Eds.), *Kapsayıcı eğitim ve felsefi temelleri* (ss. 2-19). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gürsoy, G. (2018). Fen öğretiminde okul dışı öğrenme ortamları. *Electronic Turkish Studies*, 13(11), 623-649. <http://doi.org.10.7827/TürkçeStudies.13225>
- Hodkinson, A. (2020). Special educational needs and inclusion, moving forward but standing still? A critical reframing of some key issues. *British Journal of Special Education*, 47(3), 308-328. <https://doi.org/10.1111/1467-8578.12312>
- Inclusive Education Canada, (2019). *What is inclusive education*. <https://inclusiveeducation.ca/about/what-is-ie/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- ISTE. (2019). *ISTE standards*. <https://www.iste.org/iste-standards> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Kaya, N. G. (2021). Kapsayıcı eğitim bağlamında “Hıçkırık” filminin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1818-1831. DOI: 10.17755/esosder.845336
- Keçeci, Y. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının göçmen sorununa ve çok kültürlü eğitime yönelik bakış açıları* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Ketenoglu-Kayabaşı, E. (2022). Öğretmen adaylarının gözünden kapsayıcı eğitim. (Sözlü Bildiri). IX. *Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi* (s.1527-1535), İzmir, Türkiye.
- Kireççi, Ü. (2018). Çizgi romanın dili ve yapısı. İçinde E. G. Naskali (Ed.), *Çizgi roman kitabı*, (s. 139-193). Kitabevi Yayınları.
- Kızılaslan, A., Avşar Tuncay, A. & Umar, Ç. N. (2021). Kapsayıcı pedagoji: Özel gereksinimli öğrencinin psikopatolojik analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(2), 517-542. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.606589>
- Koçoğlu, E. & Egüz, Ş. (2019). Türkiye’de, sosyal bilgiler eğitimine ilişkin alan eğitimcilerinin sorunsal tespitleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 26-37.
- Koçyiğit, E. & Şimşek, H. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de ortaöğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 75-90.
- Konak, S. & Ay, T. S. (2019). Günlük gazetelerin sosyal bilgiler öğretim programındaki değerler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 1-21.
- Kuş, Z. (2016). Demokratik vatandaşlık. İçinde B. Tay ve S. B. Beşir (Eds.), *Sosyal bilgiler öğretimi: ilkeler ve uygulamalar* (s. 196-208). Anı Yayıncılık.
- Levstik, L. & Tyson, C. A. (2008). *Handbook of research in social studies education*. Routledge.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. TTKB. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- Merey, Z. (2016). Çokkültürlü, birleştirilmiş bir sosyal bilgiler öğretimi programı. İçinde B. Tay ve S. B. Beşir (Eds.), *Sosyal bilgiler öğretimi: ilkeler ve uygulamalar* (s. 99-122). Anı Yayıncılık.
- Michaelis, J. U. & Garcia, J. (1996). *Social studies for children/ a guide to basic instruction*. Allyn & Bacon.
- Michaelis, J. U. (1985). *Social studies for children*. Prentice-Hall, Inc.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2015). *MEB stratejik plan (2015-2019)*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (16. Baskı). Sage publications
- National Council for the Social Studies (1992). *Expectations of excellence: Curriculum standards for social studies*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED378131.pdf> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- National Council for the Social Studies Task Force on Ethnic Studies. (1992). Curriculum guidelines for multi-cultural education. *Social Education*, 56, 274-294.
- Nelson, J. L. and Pang, V. O. (2014). Prejudice, racism, and the social studies curriculum. In E. W. Ross (Ed.), *The social studies curriculum: Purposes, problems, and possibilities* (p.203-226). State University of New York Press.

- Öner, G. (2022). *Kapsayıcı eğitim yaklaşımıyla sosyal bilgiler öğretimi: Bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
- Oral, I. (2016). *Türkiye’de kapsayıcı eğitimi yaygınlaştırmak için politika önerileri. Eğitim Reformu Girişimi (ERG) Raporu.* https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_KapsayiciEgitim_DurumAnalizi.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Oruç, Ş. (2016). Farklılaştırılmış öğretim. İçinde B.Tay ve S. B. Beşir (Eds.), *Sosyal bilgiler öğretimi: ilkeler ve uygulamalar* (s. 77-98). Anı Yayıncılık.
- Özdaş, F. (2019). Kapsayıcı eğitim programları ve göçmenler. İçinde H. Sakız ve H. Apak (Eds.), *Türkiye’de göçmen kapsayıcılığı: Sorundan fırsata dönüşüm önerileri* (165- 185). Pegem Akademi.
- Özdaş, F. (2018), “Pre-service Teachers’ Perceptions with regard to Teaching-learning Processes”. *Journal of Education and Learning*, 7, 188-196. <https://doi.org/10.5539/jel.v7n3p188>
- Özel, D. & Çetinkaya Yıldız, E. (2020). Kapsayıcı eğitim ve ekolojik model. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 16-28.
- Özkan, Ş., Kırkgöz, S., & Beşdere, B. (2021). Kapsayıcı eğitim özel eğitimde bütünleştirme. İçinde H. Gürgür ve S. Rakap (Eds.), *Normalleştirmeden kapsayıcı eğitime: Tarihsel gelişim içinde*. Pegem Akademi.
- Öztürk, C. & Kafadar, T. (2020). Evaluation of the 2018 social studies curriculum. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(1), 112-126. <https://doi.org/10.24315/tred.550508>
- Pala, Ş. M. (2020). 5. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımların anahtar yetkinliklerle ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(Ek), 298-308.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). Sage.
- PICTES (Ekim, 2017). Proje hakkında, amacı ve çıktıları. <https://piktes.gov.tr/cms/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Polat, M. (2020). Türkiye’deki araştırmalar bağlamında kapsayıcı eğitim ve okul yönetimi. İçinde H. Ulukan (Ed.), *Research in education and social sciences* (s. 321-338). Duvar Kitabevi.
- Sakız, H. (2021). *Eğitimde bir kalite modeli olarak kapsayıcı eğitim*. Nobel.
- Sakız, H. (2022). Kapsayıcı eğitimin psikolojisi: güncel eğilimler, güncellenen uygulamalar. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 4(1), 1-26. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2022.0120>
- Sakız, H., Woods, C., Sart, H., Erşahn, Z., Aftab, R., Koç, N., & Sarıçam, H. (2015). The route to ‘inclusive counselling’: Counsellors’ perceptions of disability inclusion in Turkey. *International Journal of Inclusive Education*, 19(3), 250-269. <https://doi.org/10.1080/13603116.2014.929186>
- Shaw, B. (1988). The incoherence of multicultural education. *British Journal of Educational Studies*, 36(3), 250- 259.
- Strauss, A. L., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage.
- Şahin, E. (2022). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı*. Anadol Yayıncılık.
- Şeren, N., Tut, E., Aydın-Çolak, E. & Kiroğlu, K. (2021). Türkiye ve Kanada’daki (Alberta Eyaleti) sosyal bilgiler öğretim programlarının beceri boyutu açısından karşılaştırılması. *TEBD*, 19(1), 292-311. <https://doi.org/10.37217/tebd.843175>
- Shields, R., & Chugh, R. (2018). *Preparing Australian high school learners with 21st century skills*. IEEE International Conference on Teaching, Assessment and Learning for Engineering (TALE), 1101-1106.
- Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya, G., Kart, M. & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de ilköğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.563388>
- Şimşek, Ü. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutum ve özyeterlikleri ile sınıf içi uygulamalara ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Şimşir, Z., & Dilmaç, B. (2018). Yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri. *Elementary Education Online*, 17(2). 1116-1134. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.466425>
- Tagiyeva, S. (2023). Kapsayıcı eğitimde toplum, okul ve aile işbirliği fırsatları. *BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2023(1), 82-92. <https://doi.org/10.58646/bengi.1199940>

- Taneri, P. O. (2019). Kapsayıcı değerlendirme. İçinde P. O. Taneri (Ed.), *Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim* (s. 93-123). Pegem Akademi.
- Temur, S. (2022). 2018 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programının anahtar yetkinlikler bakımından incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 207-226.
- Temur, S. (2023). Sosyal bilgiler ders kitaplarında çalışma yapraklarının kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 15-47. <https://doi.org/10.38015/sbyy.1260777>
- Thornton, S. J. (2008). Continuity and change in social studies curriculum. In L. S. Levstik & C. A. Tyson (Eds.), *Handbook of research in social studies education* (pp. 15-32). Routledge.
- Tonga, D. ve Erdoğan, E. (2022). 2018 Sosyal bilgiler dersi öğretim programında kazanım, değer ve beceri ilişkisi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(30), 58-84.
- Turan, S. (2019). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190.
- Tuzcuoğlu, N. & Aydın, D. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim ile ilgili görüşleri, problemleri ve çözüm önerileri. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 27-40. <https://doi.org/10.55008/te-ad.1284572>
- Tüysüz, S. (2022). *İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı 4*. Tuna Matbaacılık.
- Ünal, R. (2021). *4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan kapsayıcı eğitim etkinliklerinin öğrencilerin sosyal kabul düzeylerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- UNESCO. (2015). *Education for all global monitoring report 2015 - Education for all 2000-2015: Achievements and challenges*. Paris: UNESCO.
- UNICEF, (2017). *Kapsayıcı eğitim*. <https://www.unicefturk.org/yazi/kapsayiciegitim> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- UNICEF. (Ocak, 2017). *Türkiye'deki Suriyeli çocuklar*. https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar?gclid=EAIaIQobChMIz7w3oSBgAMVJkZBAh3HBARHEAAAYAAEgJZmfD_BwE (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Uruk, Ö. (2023). *Sınıf öğretmenlerinin kapsayıcı eğitiminin uygulanmasına ilişkin öz yeterlilik algıları ve tutumları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye.
- Uysal, M. (2022). Sosyal bilgiler ve göçmen öğrenciler: Meta-sentez çalışması. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 5(2), 70-94. <https://doi.org/10.47503/jirss.1195748>
- Westwood, P. (2013). *Inclusive and Adaptive Teaching: Meeting The Challenge of Diversity in the Classroom*. New York ve Londra: Routledge.
- Yalçın, A. & Akhan, N. E. (2019). Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarının sosyal bilgiler öğretim yaklaşımlarına göre incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12(3), 842-873.
- Yalçın, A. & Güleç, S. (2022). Sosyal bilgiler ders kitapları "kültür ve miras" öğrenme alanında yer alan değerlerin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 741-762. <https://doi.org/10.19171/uefad.1181147>
- Yalçınkaya, E. & Er, T. (2019). Sosyal bilgiler eğitiminde finansal okuryazarlık. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 1-24.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları
- Yıldırım, E. (2020). Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(225), 283-317.
- Yıldız, E. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarını kullanma durumlarının değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(33), 94-127.
- YÖK (2018). *Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları*. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Sosyal_Bilgileri_Ogretmenligi_Lisans_Programi09042019.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- Yüksel, A., Mil, B., & Bilim, Y. (2007). *Nitel araştırma: Neden, nasıl, niçin?* (3 baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.